252

శ్రీ ర స్తు

శ్రీమతే విఖనసే నమః

శ్రీవైఖానససూత్రభాష్యకారేణ

శ్రీనృసింహవాజపేయయాజినా

ప్రణీతమ్

శ్రీ వైఖానస సూత్ర దర్పణమ్.

శ్రీ. ఉ. చ.

శ్రీనివాసభట్టాచార్యేణ పరిష్కృతం

శ్రీనారాయణం శేషాచార్యేణ

హేలాపురీవిరాజమాన

మంజువాణీముద్రాక్షరశాలాయాం

ముద్రాపయిత్వా

ప్రకటీకృతమ్

విజయతామ్

ఏతన్మూల్యం పాదరూప్యం.

1915.

శ్రీనివాసాయనమః

శ్రీమతేవిఖనసే నమః

శ్రీవైఖానస విద్వద్బృందమునకు ప్రణామసహస్ర పూర్వకము సవినయ విజ్ఞాపనము.—

ఐహికాముష్మికాపవర్గములకు శ్రౌతస్మార్త కర్మములె సాధనములై యున్నవి. వీటికి పదునెనిమిది గృహ్యసూత్రములు ముఖ్యాకరములై యున్నవి. సర్వసూత్రములయందును "ఆద్యత్వాత్సర్వసూత్రాణాం వైష్ణవత్వాచ్చసర్వశః" అను భృగువచనమువలన శ్రీ వైఖానస సూత్రము మొదటిదియనుటకు సందేహ మించుకయును లేదు.

ఇది "శ్లో॥ అల్పాక్షరమసన్దిగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖం
అస్తోభమనవద్యంచసూత్రం సూత్రవిదోవిదుః॥

అనునట్లు స్వల్పాక్షరములు కలదియు, నర్థవిశేషము కలిగియుండుటచే సర్వజనులకు తెలియు నవశ్యకముగ నుండెను. గనుకనే "సూత్రంవైఖానసాఖ్యంగహనమపి" యని యీగ్రన్థకర్త వ్రాసియున్నాడు. ఈసూత్రార్థము ను సర్వజనులు సులభముగా తెలిసికొనుటకై సూత్రదర్పణ మను నీగ్రన్థము ప్రయోగరూపముగ రచించబడినది. దీని

నవలోకించినమాత్రమున సూత్రార్థము నిస్సంశయముగ తెలియదగియుండుటవలన నీగ్రంథమునకు దర్పణమను నామము సార్థకమయ్యెను.

శ్రీవైఖానస సూత్రభాష్యకర్తయును మాధవాచార్యపుత్రుడునగు శ్రీనృసింహవాజపేయయాజియే పిన్నవయసున అనగా క్రతుదీక్షకంటె పూర్వమున నీగ్రన్థమును రచియించుటచేత "నృసింహః" అని గ్రంథాదియందును "నృసింహవిరచితే" యని ప్రకరణాంతరములయందు నుచ్చరించెను.

ఇందులకు దృష్టాంతములేమనగా ఒకటి-శ్రీసూత్రభాష్యమున పటలములుగ నెచ్చట వ్రాసెనో ప్రయోగదర్పణమున నచ్చటనే ప్రకరణములనునిర్ణయించెను. రెండు-సూత్రమున గూఢాభిప్రాయములుగల యనేక స్థలములయందు భాష్యము ననుసరించియే ప్రయోగ మీగ్రన్థమున వ్రాయబడినది.

ముందు శ్రీ భాష్యాదిమధ్యాంతములయందువలె నీగ్రంథాదియందు శ్రీరాముని నమస్కరించెను.

ఈగ్రన్థముమూడుప్రశ్నములవరకు శ్రీమార్ రొం

పిచ్చర్ల భట్టర్ కోదండ రామాచార్య పాకయాజులవారు సంపూర్ణశ్రమతో సంపాదించి మాకు దయచేసిరి.

మరికొంతకాలమునకు అపర ప్రయోగ రూపమగు పంచమప్రశ్నముగూడ వారిచేసంపాదింపబడినది. కానియీ ప్రశ్నము సంపూర్ణముగా లభించుటవలన ప్రస్తుతమునముద్రింపించుట కనుకూలముగాకయుండెను. ఏమహాత్ములైన ముద్రితములుగాని ప్రశ్నములనుగాని పంచమప్రశ్నాంతమునుగాని దయచేసి పంపినయెడల మిగులసంతోషముతో గ్రహించి ముద్రింపించగలము.

ఈపుస్తకము శ్రీవైఖానస గ్రంథసంపాదన తత్పరులగు శ్రీమాన్ దేవయజనం వేంకటరామాచార్యులవారి ప్రేరణచే ఉల్లిపాలెం గ్రామనివాసులగు శ్రీ. ఉ. వే. శ్రీమాన్ నారాయణం శ్రీరామాచార్యులవారి ద్వితీయపుత్రులగు శేషాచార్యులవారి ద్రవ్యసహాయమువలన ముద్రింపించబడినది

ఇట్లు విబుధజనవిధేయుడు,

ఉ॥ చ॥ శ్రీనివాసభట్టాచార్యులు.

శ్రియై నమః

విజ్ఞాపనము.

సకలశాస్త్రసుప్రసిద్ధులగు శ్రీమద్విఖనోమహామునీంద్రులచే సకలజనోత్తరణమునకై రచియించబడిన శ్రీవైఖానసగృహ్యసూత్రము బోధాయనాది సూత్రకర్తలచేతను, మన్వాది స్మృతికర్తలచేతను, వాల్మీక్యాది మహాకవులచేతను, మరియు ననేకులచే ప్రమాణతమముగా నంగీకరించబడియు నీకలికాలమహిమచే మిగుల కార్శ్యమును పొంది యుండెను. దీనిపునరుద్ధరణమునకై యనేకపండిత సహాయము ద్రవ్యసహాయము ముఖ్యావశ్యకములై యున్నవి. ఈ యుభయసహాయమునకై సకలవైఖానస మహీసురమండలము ప్రణతిసహస్రపూర్వకముగ ప్రార్థింపబడు చున్నది.

ఇట్లు విద్వజ్జనవిధేయులు,
ఉ.చ. శ్రీనివాసభట్టాచార్యులు,
శనివారప్పేట, ఏలూరుతాలూకా,
కృష్ణాజిల్లా.

దే॥ వేంకటరామాచార్యులు,
యీపూరు, అనంతవరంపోస్టు,
గుంటూరుజిల్లా.

ఈ గ్రంథము వలయువారు.—

పై విలాసములకు తమ విలాసమును తెలుగు లిపిన వ్రాసి తెప్పించుకొన వలయును.

— శ్రీనివాసాయ నమః —

—* శ్రీమద్విఖనసమహాగురవే నమః *—

శ్రీవైఖానససూత్రదర్పణే

ప్రథమప్రశ్నప్రారమ్భః

శ్లో॥ శ్రీలక్ష్మీవల్లభారమ్భాం విఖనోమునిమధ్యమామ్।
అస్మదాచార్యపర్యన్తాం వన్దేగురుపరమ్పరామ్॥

నత్వా రామాఙ్ఘ్రికఞ్జం సురవరమకుటప్రోజ్జ్వలద్రత్ననిత్యజ్వాలామాలాసవిత్రాస్ఫుటితమనఘచిత్తాళిభిస్సేవ్యమానమ్ । సూత్రం వైఖానసాఖ్యం గహనమపి సమాలోచ్య సమ్యఙ్నృసింహో బోధార్థం బాలకానాం స్ఫుటమతిసులభం వక్తి తద్దర్పణాఖ్యమ్॥

—* ఉపోద్ఘాతః *—

అథనిషేకర్తుసఙ్గమనగర్భాధానపుగ్ంసవనసీమన్త
విష్ణుబలి జాతకర్మోత్థాన నామకరణాన్నప్రాశనప్రవాసా
గమనపిణ్డవర్ధనచౌలకోపనయన పారాయణవ్రతబన్ధవిసర్గో
పాకర్మ సమావర్తనపాణిగ్రహణానీత్యష్టాదశ శారీరాస్స
గ్స్కారాః। బ్రహ్మదేవపితృభూతమనుష్యయజ్ఞాఅహరహ
న్వష్టైయాస్స్థాలీపాకః ప్రతిపక్షం, మాసిశ్రాద్ధం పిణ్డపితృయ
జ్ఞః ప్రతిమాస, మాగ్రయణమష్టకా చైత్ర్యాశ్వయుజీచ ప్రతి
సంవత్సర, మితిసప్తపాకయజ్ఞాః। అగ్న్యాధేయంసకృ, ద
గ్నిహోత్రంసాయంప్రాత, ర్దర్శపూర్ణమాసౌపక్షంపక్ష,
మాగ్రయణేష్టిః ప్రతిమాసం చాతుర్మాస్యాసకృ, న్నిరూ
ఢపశుబన్ధః ప్రతివర్షం, సౌత్రామణిస్సకృ, దితిసప్తహవి
ర్యజ్ఞాః। అగ్నిష్టోమోఽత్యగ్నిష్టోమఉక్థ్యష్షోడశీవాజపేయోఽ
తిరాత్రోఽప్తోర్యామ ఇతిసప్తసోమయజ్ఞాః। ప్రథమమగ్నిష్ట
మో యష్టవ్యోఽతిరాత్రోవేతి కేచిదిచ్ఛన్తి। వైఖానసా
నామేత ఏవ ద్వావింశద్యజ్ఞా ధర్మోక్త క్రమేణ కర్తవ్యాః।
నిషేకాద్యాజాతకా త్సగ్గ్స్కృతో బ్రాహ్మణ్యాం తత్పతే
ర్జాతోమాత్ర స్తదనన్తరకర్మభి స్సగ్గ్స్కృతః కాలో
పనీత స్సావిత్ర్యధ్యయనా ద్బ్రాహ్మణో వేదమధీత్య కృ
తపాణిగ్రహణోగృహస్థః పాకయజ్ఞయాజీశ్రోత్రియ ఆహి
తాగ్నిశ్చ హవిర్యజ్ఞయాజ్యనూచానస్సోమయజ్ఞయాజీభ్రూ

ణ ఏతత్సగ్గ్స్కారసంయుక్తో నియమయమవానృషికల్ప
స్సషడంగ చతుర్వేదపారాయణ తపోయోగతత్పరఋషి
నారాయణపరాయణో నిర్ద్వన్ద్వోమునిః పూర్వసగ్గ్స్కా
రా దుత్తరసగ్గ్స్కారో వరీయానితివిజ్ఞాయతే॥

ఇతిశ్రీవైఖానస సూత్రదర్పణే నృసింహవిరచితే ప్ర
థమప్రశ్నే ఉపోద్ఘాతః ప్రథమప్రకరణమ్॥

—* శౌ చ వి ధిః *—

అథచతుర్ణా మాశ్రమిణామాచార స్సూర్యోదయా
త్ప్రాగేవముహూర్తే బ్రాహ్మేప్రబుద్ధశ్చోత్థాయ హరి
హరిహరిరిత్యుచ్చార్య గ్రామాత్ప్రాచీముదీచీంనైరృ
తీంవా దిశంగత్వా తృణైర్భూమిమన్తర్ధాయ వాససాశిరః
పరివృత్య నిష్ఠీవనోచ్ఛ్వాసవర్జితోఽహ్నిసన్ధ్యయో శ్చోద
ఙ్ముఖో రాత్రౌ దక్షిణాముఖో దక్షిణకర్ణధృత యజ్ఞోపవీతో
విణ్మూత్రోత్సర్జనం కుర్యా త్తతోగృహీతశిశ్న శ్చోత్థా
య గన్ధలేపక్షయకరం శౌచంకుర్యా న్మృదంగృహీత్వాద్భి
తతోయేన క్రమాన్మూత్రపురీషయో శ్శిశ్నేద్విర్హస్త
యోఃప్రత్యేకంద్విర్గుదే షడ్వామకరేదశ తథోభయోఃక
రయో ర్మృదం దత్వా బ్రహ్మచారీ గృహస్థశ్చనాభేరథో
వామేన తదూర్ధ్వం దక్షిణేనచపాణినా శౌచం కుర్యాద్వానస్థ
సన్యాసినో రేతద్ద్విగుణంభవతి సమ్మృజ్జలేనపునః పాదౌహస్తౌ
చప్రక్షాళ్యతతో యథావిధ్యాచమనం కృత్వా

దన్తధావనమ్.

హస్తౌ జాన్వన్తరా కృత్వా తిక్తం కటుకషాయం వా ద్వాదశాఙ్గులాయామం దన్తకాష్ఠ * మాయుర్బలమితి గృహీత్వా పాలాశకార్పాసౌ హిత్వా ప్రతిపద్దర్శ నవమీషష్ఠీ చతుర్దశ్యష్టమ్యేకాదశీషు భానువాసరే శ్రాద్ధదినేషు చ హిత్వా నిత్యం కుర్యాత్ కాష్ఠానామలాభే ద్వాదశగణ్డూషైర్విశుద్ధ్యతి॥

—* నిత్యస్నానమ్. *—

అథ పవిత్రపాణిస్స్నానం కుర్యాదభిషేకం దివ్యం వా యవ్యమాగ్నేయం గుర్వనుజ్ఞేతి పఞ్చవిధం నద్యలాభే తటాకే తదలాభే కూపే వా స్నాయాత్ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వాఽఽచామత్యా మణిబన్ధాత్పాణీ ఆజానోః పాదౌ చ దక్షిణాదిప్రత్యేకం ప్రక్షాళ్య జలస్థలేష్వాసీనః ఫేనబుద్బుదరహితమవిచ్ఛిన్నముదకం గోకర్ణాకృతిహస్తేనాదాయ తలాదిక్రమేణ ప్రదక్షిణం బ్రాహ్మదైవార్షపైతృకతీర్థాని జ్ఞాత్వా బ్రాహ్మేణ తీర్థేన త్రిః పిబేత్ తతోఽఙ్గుష్ఠమూలేన ద్విరోష్ఠౌ పరిమృజ్య అగ్నిర్వాయుః ప్రజాపతిస్సూర్యేన్ద్రాః క్రమేణాఙ్గుష్ఠాదీనాం దేవతా భవన్త్యఙ్గుష్ఠప్రాజాపత్యాభ్యాం ముఖం మార్ష్ట్యా

---

*ఆయుర్బలం యశోవర్చః ప్రజాం పశువసూని చ। బ్రహ్మప్రజ్ఞాం చ మేధాం చ త్వం నో దేహి వనస్పతే॥

గ్నేయమైత్రాభ్యాంచక్షుషీ, ఆగ్నేయవాయవ్యాభ్యాంనాసి
కే, ఆగ్నేయైన్ద్రాభ్యాంశ్రోత్రే, భుజౌ చాగ్నేయేన, హృద
యంసర్వైర్నాభిమాగ్నేయేన,ప్రత్యవయవమపస్స్పృష్ట్వా
జఙ్ఘయోర్వామేపాణావప్యభ్యుక్ష్య సర్వాఙ్గులీభిరూర్ధ్వా
న మిత్యమంత్రక మథసమంత్రక మిన్ద్రోహముభాభ్యామి
తిహస్తావాపఃపాదావితి పాదౌచప్రక్షాళ్యాపఃపునస్త్రిరా
చమనంకరోతి కేచిదృగ్వేదఃప్రీణాతు యజుర్వేదఃప్రీణాతు
సామవేదఃప్రీణాత్వితి బ్రాహ్మణో హృదయంగమాః క్ష
త్రియఃకణ్ఠగా వైశ్యాస్తాలుగాశ్చ త్రిరపఃపీత్వాఽథర్వవే
దఃప్రీణా త్వితిహాసవేదఃప్రీణాత్వితి కపోలేస్పృష్ట్వా చంద్ర
మా ఇతిముఖంమార్జ్య మహేశ్వర ఇతిమూర్ధాన మాది
త్యస్సోమ ఇతి చక్షుషీ దిశ ఇతిశ్రోత్రే వాయురితినాసికే
ఇంద్ర ఇతిభుజౌ విష్ణురితిహృదయ మగ్నిరితినాభిం పూర్వో
క్తాఙ్గులీభిస్స్పృష్ట్వాఽపో నమస్కృత్వా వగాహేదథామం
త్రస్నానం పిహితనాసాకర్ణస్తూష్ణీంనిమజ్య జలైర్మృ
దాచ యావదమనశ్శల్యం గాత్రశుద్ధింకృత్వాఽన్యాంవ
స్త్రం పరిధాయాదశాత్సూదితమితినిర్జ్య గాయత్ర్యాప్రా
గ్దశ ముదగ్దశంవాఽఽస్తీర్య శుష్కేగాయత్ర్యాఽఽదదీ
తాథమంత్రస్నాన మిదమాపఃప్రవహతేతి తీర్థాన్తికమ
భిగమ్య హిరణ్యశృఙ్గమితివరుణంనమస్కృత్యాపఃపునాత్వి
తి సమృదోదకేనాభ్యుక్షయే దమంత్రకేప్యేవం మంత్రం

వినాప్రోక్షయే దిదమాపశ్శివాఇతివిగాహ్య స్నాత్వాపునరా
చమ్య వస్త్రపరిధానాది శుష్కగ్రహణాంతంపూర్వవత్॥

—* నైమిత్తికస్నానమ్. *—

అథ నైమిత్తికస్నాన మిదంబ్రహ్మపునీమహఇతి
సౌవర్ణంరాజతందర్భైఃకృతంవా పవిత్రంగృహీత్వా బ్రహ్మ
పునాత్విత్యనామికాయాంధృత్వా శతధారమితిజలమాదా
య పయస్వతీరోషధయఇతిత్రిరాచమ్య నమోంతైర్మహా
వ్యాహృతిభి రాదిత్యముపస్థాయ చిత్పతిరిత్యాదిభి స్త్రిభి
ర్మంత్రై రుపాన్త్యానామికాభ్యాం మృత్సహితోదకేన ప్రద
క్షిణంత్రిరావృత్య శిరోమార్ష్ట్యాపోహిరణ్యపవమానైః
ప్రోక్ష్య పునరాదిత్యముద్వయంతమసఇత్యుపస్థాయ మహా
వ్యాహృత్యాజలమభిమంత్ర్య కర్ణౌనాసాపుటేపిధాయ న
ద్యాంస్రోతోభిముఖో దేవాలయసమీపేతదభిముఖ స్తటాకే
సూర్యాభిముఖశ్చ స్నాత్వా ఋతంచయాసుగంధాఇత్యే
తాభ్యాం త్రిరావర్తయన్నఘమర్షణంకృత్వా ధౌతంపరి
ధాయార్ద్రంపరిమృజ్య సర్వంపూర్వవత్కుర్యా ద్వస్త్రని
ష్పీడనంతర్పణాంతేభవతి యదితటాకాదిషుస్నానంకుర్యా
త్తటాకేపఞ్చమృత్పిణ్డాన్ కూపేత్రీన్ జలకుంభాన్ బహిర్నిః

—*అశక్తస్నానాని. *—

క్షిప్య స్నాయా దేవంఘటోదకాదిష్వభిషేక ముత్తరాయ

ణమధ్యేసాతపవర్షణస్నానందివ్యం వాయునీతైర్గవాంపాదోద్గతైర్ధూళిభిర్వాయవ్యం శ్రోతసాత్రరుత్తాదిభస్మనాప్రోక్షణమాగ్నేయం గురోరనుజ్ఞాపూర్వకంప్రోక్షణంచేద్గుర్వనుజ్ఞేతి పంచవిధమ్॥

—* అథసముద్రవిశేషః *—

"నమస్తేవిశ్వరూపాయ నమస్తేవిశ్వయోనయె, నమోహిరణ్యశృఙ్గాయ నదీనాంపతయేనమః" ఇత్యవగాహ్య "విశ్వాచీచఘృతాచీచ విశ్వయోనేవిశాంపతే। సాన్నిధ్యంకురు మేదేవ సాగరేలవణాంభసి" ఇతినమస్కృత్య పిప్పలాదాత్సముత్పన్నే కృత్తేలోకభయంకరి। పాషాణంతేమయాదత్తమాహారార్థంప్రకల్పిత "మితిపాషాణందత్వా సర్వరత్నమయశ్రీమన్ సర్వరత్నాకరాకర। సర్వరత్నప్రధానత్వం గృహాణార్ఘ్యం (మహోదధె) నమోస్తుతే" ఇత్యర్ఘ్యం దత్వా పూర్వవద్వస్త్రనిర్ణేజనాది। తర్పణకాలేపిప్పలాదం కణ్వంకృత్యాంతం జీవితేశ్వరంకాళరాత్రింమన్యుంవిద్యామహాశ్చతర్పయామీతి తర్పయిత్వా సర్వంపూర్వవత్కుర్యాత్॥

—* ఊర్ధ్వపుండ్రవిధిః *—

అథపర్వతాగ్ర సిన్ధుతీరనదీతీర ధర్మక్షేత్రతులసీమూలస్థిత మృదోర్ధ్వపుండ్రంధారయేన్మృల్లక్షణంతు శ్యామం

శాంతిదం రక్తంవశ్యకరం పీతంశ్రీకరం శ్వేతంవైష్ణవం వై
ష్ణవానాం శ్వేతమేవ పుష్టిదోఙ్గుష్ఠ ఆయుదోఽమధ్యమోఽన్న
దాఽనామికాముక్తిదాతర్జనీ త్యేతైర్యథాకామం లలాటా
దిషు సచ్ఛిద్రాణి మధ్యేశ్రీచూర్ణయుతాన్యూర్ధ్వపుండ్రా
ణి కేశవాదిద్వాదశ నామభిర్మూర్ధని ద్వాదశాక్షరేణచ
ధారయేత్ ॥

—* సంధ్యావందనమ్ *—

అథపవిత్రపాణిః కృతప్రాణాయామః
సంధ్యాముపాసిష్య ఇత్యుక్త్వా ప్రాతఃసూర్యశ్చేత్యాదినాచ
మ్యా పోహిష్ఠాదిభిఋగ్భిః ప్రోక్ష్యాంజలినాజలంగృహీత్వా
గాయత్ర్యాఽభిమంత్ర్యసూర్యాభిముఖంవిక్షిప్యాసావాదిత్య
ఇతిప్రదక్షిణంకృత్వా శుచౌదేశ ఆసీనః ప్రాణాయామంకృ
త్వాఽఽయాత్వితి సావిత్రీంప్రశంస్య ధ్యాత్వా తిష్ఠన్నష్టా
వరాంజప్త్వోత్తమఇత్యుద్వాస్యమిత్రస్యేత్యాదిభిరాదిత్యము
పస్థాయ మధ్యాహ్నేప్రాణాయామాది పూర్వవదాపఃపు
నంత్వి త్యాచమ్యోపస్థానకాల ఉద్వయంతమసఇత్యుపస్థా
య సాయమగ్నిశ్చేత్యాదినాచమ్య పూర్వవదుపస్థానకాలే
యచ్చిద్ధితఇత్యుపస్థాయానంతర ముదితార్కమితిప్రాతరై
న్ద్రీందిశం పశ్చిమార్క మితి సాయంవారుణీం దిశముపస్థా
య సంధ్యాయైనమఇత్యాదిభిశ్చతుర్దిశం ప్రాతరైంద్రా
దిసాయంవారుణాది చోపస్థాయేంద్రాదీన్నమోంతైస్తత్త

న్నామభిరుపస్థాయ ప్రమీతపితృకశ్చేత్ప్రాచీనావీతీ దక్షిణాముఖః పిత్రాదీనుపస్థాయోపవీ త్యూర్ధ్వముఖో బ్రహ్మాణ ముత్తరాభిముఖో నారాయణాదీనుపతిష్ఠేత్॥

ఇతి శ్రీవైఖానససూత్రదర్పణే నృసింహవిరచితే ప్రథమప్రశ్నే ద్వితీయప్రకరణమ్

—* తర్పణమ్ *—

అథాచమ్య కౌరుక్షేత్రమిత్యపో నమస్కృత్య మహావ్యాహృత్యాభిమంత్ర్య కూప్యాదీన్నారాయణాదీన్దైవేన భూపత్యాదీన్బ్రాహ్మేణ విశ్వామిత్రాదీనార్షేణ సోమః పితృమానిత్యాదీన్పైతృకేణతర్పయిత్వా పూర్వస్యాం దేవేభ్య ఉత్తరస్యామృషిభ్యస్తర్పయిత్వా యథాదిశమింద్రాదీనాదిత్యాది గ్రహాంశ్చతర్పయిత్వా యావంతోజలార్థిన ఇతిజలం విసృజ్యాచమేత్॥

—* బ్రహ్మయజ్ఞః *—

శుద్ధేదేశేదర్భాన్ ఆస్తీర్య*బ్రాహ్మ్యమాసనమాస్థాయ బ్రహ్మాంజలింకృత్వాబ్రహ్మయజ్ఞేనయక్ష్యఇతిసంకల్ప్య విద్యుదసీతిజలమభిమృశ్య వ్యస్తాంసమస్తాంచసావిత్రీంజప్త్వా ఇషేత్వోర్జేత్వాదీంస్త్రీననువాకాన్ ప్రశ్నంవాధీత్య కాండర్షితర్పణంకృత్వా సౌరీభిరగ్నీనాదిత్యముపతిష్ఠేత్। అథ

క్తశ్చేత్పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్యా తో దేవాదివైష్ణవం జప్త్వా దివ్యంవాయవ్యమాగ్నేయం మన్త్రిస్నానంవాకృత్వాచమనాదిసర్వంకుర్యాత్॥

—*పంచతీర్థలక్షణం*—

దక్షిణహస్తతలే పఞ్చతీర్థాని కనిష్ఠమూలంద్దైవం సర్వాఙ్గుళిమూలాగ్రమార్షం తర్జన్యంగుష్ఠయోర్మధ్యం పైతృకమఙ్గుష్ఠస్యమూలంబ్రాహ్మమధ్యమాగ్నేయం దైవేనదైవమార్షేణార్షం పైతృకేణ పైతృకం బ్రాహ్మేణ బ్రహ్మతర్పణ మాగ్నేయేనాభ్యుక్షణంచకరోతి ఉపవీతీదైవంనివీతీచార్షం ప్రాచీనావీతీపైతృకంచకుర్యాత్॥

ఇతిశ్రీవైఖానస సూత్రదర్పణే నృసింహవిరచితే ప్రథమప్రశ్నే సంధ్యాదిప్రయోగ స్తృతీయప్రకరణమ్॥

---

*బ్రాహ్మాసనలక్షణం మరీచిరాహ॥ దక్షిణపాదమూర్ధ్వం వామపాదమధఃకృత్వా జాన్వన్తరేతదంగుష్ఠౌ నిగృహ్యేతిబ్రహ్మాంజలిలక్షణంమనుః॥ సంహత్యహస్తావధ్యేయం సహిబ్రహ్మాంజలిస్స్మృతః ॥ గృహ్యసూత్రేనవమప్రశ్నే ॥ ఓం భూస్తత్సవితురోంభువోభర్గోదేవస్యోగ్ంసువర్ధియోయోనఇతి పచ్ఛోవ్యస్తామోం భూర్భువస్తత్సవితురోగ్ంసువర్ధియోయోనఇత్యర్ధర్చామోం భూర్భువస్సువస్తత్సవితురితి సమస్తాంచసావిత్రీంజప్త్వేతి॥

—* పుణ్యాహవచనమ్. *—

అథసర్వేషు సగ్ స్కారేషుపుణ్యాహంకుర్యాత్పంచశ్రోత్రి
యానాహూయోదపాత్రంధారాస్వత్యద్భిరాపూర్యేదమాప
శ్శివాఇత్యభిమృశ్య సర్వతీర్థాన్యభ్యర్చ్య బ్రాహ్మణాన్ప్రాఙ్ము
ఖాన్వాఽఽసయిత్వా స్వయముదఙ్ముఖస్సుపుణ్యాహంకరోమీ
తిసఙ్కల్ప్య స్వస్తిసుప్రోక్షితమస్త్వితిపుణ్యాహప్రదేశమ
భ్యుక్ష్యమేదస్త్వితివాచకాః ప్రజాపతిఃప్రియతామిత్యుక్తే
తథైవప్రతివాచకావదేయుః శామ్యంతుఘోరాణీతిత్రిజ
లంస్రావయే ద్దైవికమతో దేవాఇత్యగ్రం జాతకంసంత్వా
సించామీత్యగ్రం మృతకంశుచీవోహవ్యేత్యగ్రమత్రదైవి
కశబ్దేనశుభకర్మోచ్యతే సర్వేషుపుణ్యాహేషుద్రవిణోదా
ద్యృచస్సర్వేవదేయు ర్మంత్రాంతేయజమానస్యశిరస్యక్షతా
రోపణం యజమానఃకరకంధారయన్ పురస్తాత్పాత్రంనిక్షి
ప్య తస్మిన్ప్రతిమంత్రంసర్వశబ్దాద్యైః ప్రియన్తామిత్యన్తై
ర్జలంస్రావయిత్వా ప్రతివచనంవాచయేత్పుణ్యాహమస్త్వి
త్యాదీనామన్త్యంతః ప్రతివచనం శివాఋతవస్సంత్విత్యాదీ
నాంక్రమేణ సంతుభవంత్వస్త్వితిప్రతివచనం యత్పుణ్యం
స్వస్తినఋధ్యాస్మేత్యంతం సర్వేవదేయు ర్యజమానోఽనం
తరం రౌహిణాయ కాశ్యపాయ కేశవసుతాయ వాసిష్ఠీసు
తాయ దేవదత్తశర్మణే మహ్యమస్మిన్ కర్మణిఓంపుణ్యాహం
భవన్తోబ్రువన్త్వితివదేత్తదేవాస్త్వంతం। ప్రతివాచకావదే

యుః తత్తన్మన్త్రాన్తే త్రిస్త్రిర్వాచన మాపోహిరణ్యపవ
మానైః పుణ్యాహజలేన సాచార్యాః ప్రతివాచకా యజమా
నం ప్రోక్షయేయుః స్వాంకృతోఽసీతి దక్షిణాకాలే జ్ఞాపితే యజ
మానో దక్షిణాం దక్షిణేన హస్తేనాచార్యాదిభ్యో దద్యా దేవం
సర్వత్రదక్షిణాదానే స్వదక్షిణేన హస్తేన దద్యాత్॥

ఇతి శ్రీవైఖానససూత్రదర్పణే నృసింహవిరచితే
ప్రథమప్రశ్నే పుణ్యాహప్రయోగ శ్చతుర్థః ప్రకరణమ్.

—* ఆఘారసంస్కారలక్షణమ్. *—

అథాగ్న్యాయతనం ప్రాగానతే చోత్తరానతే దైవికం
దక్షిణానతే పశ్చిమానతే వా పైతృకం శుచౌ దేశే చతురశ్రం
చతుర్హస్తం గోమయేన మణ్డలం కల్పయిత్వా తత్ర ద్వాత్రిం
శదఙ్గుళ విస్తారాయామం ద్వ్యఙ్గుళోన్నతం యథాలాభోన్న
తం వా సైకతం స్థణ్డిల మగ్న్యాయతనం భవతి ప్రతిదిక్పఞ్చదశ
పరిస్తరణబర్హీంషి ద్వాత్రింశదఙ్గుళాయతాః స్థణ్డిలే ష
ట్త్రింశదఙ్గుళాయతాః కుణ్డే తదాయామా ఏకాఙ్గుళపరిణా
హా నిర్వ్రణా నిర్వక్రాః పరిధయః పఞ్చదశదర్భైర్దక్షిణా
వర్తగ్రన్థియుతం చతురఙ్గుళాగ్రం ద్వ్యఙ్గుళగ్రన్థిం ద్వితాలా
యామం ప్రోక్షణకూర్చం తథైవ ద్వాదశాఙ్గుళాయామం పవిత్రం
తదాయామా హోమసమిధః పాలాశాశ్వత్థఖాదిరాదియజ్ఞవృ
క్షజాతాః సత్వచ అస్వయంశుష్కాః వ్రణక్రిమిలేపహీనాః భ

వస్త్ర ప్రణీధిస్రువాదీని శ్రౌతోక్తలక్షణాన్వితాని గ్రాహ్యాణి అ
గ్నేరుత్తరతః ప్రాగగ్రాన్దర్భానాస్తీర్య తేషు ప్రణీధాపా
త్రాణి సమిద్భారాదీంశ్చ సంభారాన్ ద్వంద్వం దైవికే ద
క్షిణతః పశ్చిమాగ్రేషు దర్భేషు ప్రత్యేకం పైతృకే సమ్భరతి
గృహస్థస్య నిత్యహోమార్థమగ్నిశరణే మృదా చతుర్ది
శం ద్వాత్రింశదఙ్గుళ్యాయతాం చతురఙ్గుళివిస్తారాం ద్వ్యఙ్గు
ళోన్నతామూర్ధ్వవేదిం చతురఙ్గుళివిస్తారోన్నతాం తత్పరిగ
తామథో వేదిం చ కృత్వా మధ్యే నిమ్నం షడఙ్గుళమౌపాసనకు
ణ్డం కుర్యాద్వనస్థస్య శ్రామణకాగ్నికుణ్డమాఘారవిశేషశ్చ ధ
ర్మే వక్ష్యతే॥

—* ఆఘారః *—

అథాఘారవిధానం కర్తా ప్రాఙ్ముఖో బ్రాహ్మమాస
నమాస్థాయ ఏతోన్విన్ద్రమిత్యగ్న్యాయతనం ప్రోక్ష్య మయి
దేవాది చతుర్భిశ్చతుర్దిశం చతురశ్చతురో దర్భాన్నిక్షిప్యో
ద్ధన్యమానమితి మధ్యేన్ద్రాపర యమాగ్నేయ నైరృతసోమే
శానవాయవ్యేషు పైతృకే తు మధ్యాపరేన్ద్ర యమనిరృత్య
గ్నిసోమవాయవ్యేశానేషు ఖనతి ఖననక్రమేణ పూతహ్యాత ఇ
తిషట్కృత్వాలిఖిత్వాఽష్టాబద్ధమితి వక్రితం దర్భం దక్షిణపశ్చిమ
యోరవాంతరదేశే నిరస్యాప ఉపస్పృశేత్ రౌద్రరాక్షసనై
రృత పైతృక ఛేదనభేదనతాడనఖనననిరసనావఘ్రాణాత్మా
భిమర్శనాని చ కృత్వా సర్వత్రాప ఉపస్పృశేదితి శ్రౌతే దర్శ

నాన్తేఖాగాయత్ర్యాప్రోక్ష్య జాతవేద ఇత్యరణీంగృహీత్వా తేనైవాగ్నింమథిత్వా లౌకికంవాదాయాహరేత ఘృతప్రతీక ఇత్యగ్నింప్రజ్వాల్యా యుదాః ఇతి ప్రణమ్యోపావరోహేతిమన్త్రేణాష్ఠలే వానిధాయా సమిదారోపితశ్చేదుపావరోహేతిసమిధమాధాయాగ్న ఆయాహ్యయంత ఇతిప్రజ్వాల్య మయిగృహ్ణామీత్యభివన్ద్య కర్మణేవామితి కరౌ ప్రక్షాళ్యేదమాపశ్శివా ఇత్యభిమన్త్ర్యాద్భిరదితేనుమన్యస్వేత్యాదిభిశ్చతుర్భిః నైఋత్యాద్యాగ్నేయాన్తం నైరృత్యాదివాయవ్యాన్తం వాయవ్యాదీశానాన్తం ఆగ్నేయాదీశానాన్తంపరిమృజ్య పైతృకేవిపరీతం పరిమృజే ద్గాయత్ర్యా వేదిః ప్రోక్ష్యోంభూపతే భువనపత ఇతి బ్రహ్మసోమరాజావృత్విజౌ వరయిత్వా బ్రహ్మాణం త్వావృణీమహ ఇతి బ్రహ్మవరణంసోమగ్ంరాజానం త్వావృణీమహ ఇతి సోమవరణంకృత్వా తాభ్యా మహంభూపతి రిత్యుచ్యమానే బ్రహ్మన్ప్రోక్షిష్యామిసోమప్రోక్షిష్యామీత్యుక్త్వా ప్రోక్షేత్యుక్తేప్రోక్షయేత్॥

ఇతిశ్రీవైఖానససూత్రదర్పణే నృసింహవిరచితే ప్రథమప్రశ్నే పఞ్చమ ప్రకరణమ్॥

—* షష్ఠ ప్రకరణమ్ *—

ప్రాత్రాత్ప్రోక్షణ్యాం జలమాదాయ పవిత్రేస్థ ఇతి వేద్యాంబర్హిషస్సమిధస్స్రుచశ్చనిధాయ పరశురసీతిప్రో

క్ష్యసమిధోముక్తబన్ధః కృష్ణాసీతివేదిరసీతివేదింస్పృగ్భ్య ఇతి స్రువాదీన్థ్సంకృన్తత్రీణిద్విస్తూష్ణీంప్రోక్ష్య దివే త్వేతిబర్హి షోఽగ్రమన్తరిక్షాయ త్వేతిమధ్యం పృథివ్యై త్వేతిమూలం ప్రో క్ష్య పోషాయ త్వేతిగ్రన్థింప్రత్యభ్యుక్ష్య స్వధా పితృభ్య ఇతి ప్రాచీనావీతీదక్షిణస్యాంవేద్యాంప్రోక్ష్య ప్రోక్షణీశేషమూ ర్గ్భవేతిపశ్చిమవేద్యాముత్తరాన్తం నినీయ యజ్ఞోపవీత్యప ఉపస్పృశ్యోభాభ్యామితి పాణీప్రక్షాళ్య పూషాత ఇతిబర్హి గ్రన్థింవిస్సృజ్యాదిత్యవ్యంజనమసీత్యామూలాదగ్రాన్తమభి మృశ్యాపరేణ వేదిమధస్తాదుత్తరాగ్రమూర్ణామ్రదసమితి యావదర్థందర్భానాస్తీర్య స్వాసస్థమితిప్రాగగ్రంస్వా సనార్థమేకంనిధాయ విష్ణోస్తూపోసీతిప్రాచ్యాం దక్షిణత ఇతిదక్షిణస్యా ముత్తరత ఇత్యుత్తరస్యాం పశ్చిమత ఇతిప్ర తీచ్యాం స్థణ్డిలేఽధస్తాత్తృణ్డైద్వితీయవేద్యామాస్తీర్య ప్రా గ్బర్హిష ఉత్తరాగ్రమూర్ధ్వంకరోతి పైతృకే దక్షిణాగ్రంప్ర తీచ్యామూర్ధ్వంకరోతి గన్ధర్వోసీత్యాదిభిః పశ్చిమదక్షిణో త్తరేషుక్రమేణపరిధీన్ పరిదధాతి ప్రతీచ్యాముత్తరాగ్రమూ ర్ధ్వంకరోతి పైతృకే దక్షిణాగ్రమూర్ధ్వంకరోతిసూర్యస్త్వే తిప్రాచ్యామధోవేద్యాంకూర్చేనాపః పరిషిచ్య సూర్యమేవ పరిధింకల్పయిత్వాహవనీయమభిమన్త్రయతీత్యేకే। ఉపరిష్టా దిత్యుపరిష్టాదధస్తాదిత్యధస్తాదభిమన్త్ర్య వీతిహోత్రమితిసమి ధావగ్నిశయోర్దిశో రూర్ధ్వాగ్రేని దధాతి పరిస్తీర్యమి

త్వాపరేణతీర్థేనైన్ద్ర్యాదుదగన్తం పరిషిచ్య సృతాసీతి
దక్షిణేప్రాగన్తం ఘృతాసీతిపశ్చిమఉదగన్తం ధృవాసీ
త్యుత్తరేప్రాగన్తం తరుణాసీత్యాగ్నేయాదీశానాన్తం పు
నః ప్రదక్షిణమాగ్నేయాద్యన్తంపరిషిచ్య వానస్పత్యాసీతిప్ర
ణీధ్యోః ప్రక్షాళనంకృత్వా పృథివ్యాపఇతిపృథివీంమనసాధ్యా
త్వా సాక్షతైరద్భిరాపూర్య వసూనాంపవిత్రమసీతి మన్త్రా
వృత్త్యా ప్రణీధ్యోరుదగగ్రేపవిత్రాఖ్యేకూర్చేనిక్షిప్య పర్యా
వర్త్యదక్షిణపాణినాగ్రమితరద్వామేనగృహీత్వాదేవోవస్స
వితేతిత్రిరుత్పూయ యథాపూర్వన్నిధాయ బ్రహ్మన్నపఇతి
సోమాపఇతి బ్రహ్మసోమావృత్విజౌప్రేక్ష్యంప్రణయేతి తా
భ్యామనుజ్ఞాతః కోవఇతిప్రణీయవేద్యాందక్షిణోత్తరయోర్ని
ధాయ సంవిశన్తామితిప్రణీతాబ్రాహ్మణదైవేనచతీర్థేన న
జలగ్ంసగ్గ్స్రావ్యస్రుచశ్చోత్తానాని కృత్వాగాయత్ర్యాప్రో
క్షయేత్ ॥

ఇతి శ్రీవైఖానస సూత్రదర్పణే నృసింహ విరచితే
ప్రథమప్రశ్నే షష్ఠప్రకరణమ్॥

—* సప్తమప్రకరణమ్. *—

ఘూస్స్రువమితిస్రువంగృహీత్వా భూస్స్రుచమితిస్రుచం
ఘూర్జుహూమితిజుహూం ఘూరుపభృతమిత్యుపభృతంచగృ
హీత్వా వషిషేఅధినాకఇతి పశ్చిమవేద్యధస్తాత్సమిధాని

ధాయాహినఇతిస్రువాదీన్ ప్రక్షాళ్య నిర్దగ్ధమిత్యుల్ముకేన
పర్యగ్నింకృత్వా నిష్టప్తమితిపునఃప్రతితప్య వషిర్స్థరోపాహ
పరినిదధ్యా దదితిరసీత్యాజ్యస్థాలీమాదాయ భూతకృతస్థే
త్యంగారముపవేషేణోదంచంనివర్త్య సగరాస్థేతివిన్యస్య
మహీనామితిపచతి వసూనాంపవిత్రమితిపవిత్రంనిధాయ పూ
ర్వావన్దేవోవ ఇతి పునరాహారంత్రిరుత్పూయాజ్యస్థాల్యాస్తంభ
స్త్రం వేదేనేదంవిష్ణురితిసంశోధ్యోదగుద్వాస్యాఙ్గారాన్ పరి
త్యూహ్యోద్భవస్థోదహామితి బహిర్దగ్ధ్వాఽఽజ్యస్యాన్తః
పరిదీప్య గాయత్ర్యాదక్షిణతోఽఙ్గారంనిరూహ్య తయ్యేవచరు
స్థాలీమధిశ్రిత్య దర్భైఃపక్త్వాఽవతారయతి పవిత్రేణాజ్య
మస్మిన్ పాత్రే త్రిరుత్పూయ ఘర్మోఽసీతి పవిత్రగ్రన్థిం వి
స్రస్యోత్తరమపరం నిధాయాద్భిః ప్రోక్ష్యోదాయాప్యాయ
స్వామిత్యగ్నౌ పరిహరతి చరుం లౌకికాగ్నావపక్త్వాఽఽ
ఘారాగ్నౌ మహీనాం పయఇత్యధిశ్రిత్య దర్భైస్సంస్కా
ర్య త్రిరుత్పూయావతారయతి సమిదగ్రం ఘృతాక్తం వీతి
హోత్రమితి వాయవ్యామగ్నౌ స్థాపయిత్వా దేవస్యత్వేతి
స్రువేణ హోమ్యం ద్విధా విహరతి దక్షిణపరిణిధౌ బ్రాహ్మే
ణ తీర్థేన ప్రజాపతి పురోగాంస్తత్తన్నామ్నా ద్వితీయా
న్తానావాహయామీత్యావాహ్య తథోత్తరప్రణిధావగ్న్యాదీన్
దైవేన తీర్థేనావాహ్యావాహనకర్మణాజ్యస్థాల్యాం స్రువే
ణాజ్యముద్ధృత్య దక్షిణభాగే ప్రజాపత్యాదీనాముత్తరే

గ్న్యాదీనాం జుష్టంనిర్వపామీతి చతుర్థ్యన్తైస్తైర్నామభి
ర్నిర్వాపం కరోతి తృప్యధీతి మన్త్రద్వయేన ద్విధాఽగ్ని
మాలిప్య మధ్రిరిత్యగ్నిర్జ్యోతిరితి సమిద్వయేన ద్విధా ద
హాతి సమిదసీతి తత్సమిధం జుహోతి అమృతమసీతి స్రువే
ణాజ్యంగృహీత్వాఽధోబిలం ప్రదక్షిణమభిమన్త్ర్య సాజ్యం
స్రువమన్తరితమిత్యూర్ధ్వబిలంకృత్వా ప్రదక్షిణమభిమన్త్ర్య
పరిత్యక్తమిత్యధోబిలం ప్రదక్షిణమభిమన్త్ర్యాజ్యం గృహీ
త్వా దక్షిణోత్తరయోః ప్రణిధ్యోస్సన్ధాయ చిత్పతిస్త్వా
దిభిరేవమాజ్యం గృహీత్వా సన్ధాయ త్రిధాఽగ్నౌ జుహోతి
వక్ష్యమాణాహుతి ప్రమాణకాః కరసంపూర్ణాః ఏకవింశతి
వాః గాయత్ర్యా సమిధః ప్రోక్ష్య మూలాగ్రాభ్యాంఘృ
తగం స్పర్శయిత్వాఽక్షతాజ్య చరుభిరిమా మే అగ్న ఇతి
మూలమధ్యమాగ్రాణి స్పర్శయిత్వా సన్దధాతి దైవేన తీ
ర్థేన దక్షిణస్యాం ప్రాగన్తమదితేఽనుమన్యస్వేతి పశ్చాదు
దీచీన మనుమతేఽనుమన్యస్వేత్యుత్తరతః ప్రాగన్తం సరస్వ
తేఽనుమన్యస్వేతి పురస్తా దాగ్నేయా ద్యన్తం దేవసవితః
ప్రసువేతి పరిషిచ్య షష్టిగంశతేతీధ్మమభిమన్త్ర్యాయంత
ఇధ్మఆత్మేతీధ్మమాధాయ॥

—* ఉద్దేశత్యాగః *—

యస్యై దేవతాయై హవిర్నిరూపితం తాం దేవతాం
మనసా ధ్యాత్వా నిర్వపేత్సుషుమ్నా జ్యోతిష్మతీ ప్రాణవతీ

రేతోధా ఇతిచతుర్భిః కిరణైరగ్నిః సూర్యే నిక్షిపతి సూర్యశ్చ
చ్చంద్రమసి చంద్రమా యస్యై దేవతాయై హూయతేత
స్యై దదాతి తస్మాత్సద్దేశత్యాగాదిత్యేతా కర్తవ్యాఃపక్ష
త్రేస్యస్యై హుత మస్యః ప్రతిగృహ్ణీయాన్నష్టం ప్రిగ్న్యష్టాః స
తిగ్రహాశ్చన్ద్రరథాదిష్వఖాణా త్రసాత్రై కర్తవ్యా సన్ద్ర
వ్యావిత్యేకే॥

—* ఆ ఘా ర హో మః *—

స్రువేణాజ్యమాదాయ వాయవ్యాదాగ్నేయాన్తం పరిధిం స్పృష్ట్వా సన్తతమాజ్యం స్రావయన్ ప్రజాపతయే స్వాహేతి తథా నైరుత్యాదీశానాన్త మిన్ద్రాయస్వాహేత్యాఘారౌ హుత్వోత్తరార్ధపూర్వార్ధే అగ్నయే స్వాహేతి దక్షిణార్ధపూర్వార్ధే సోమాయస్వాహేతి చక్షుషీ హుత్వా యుక్తోవహేతి పశ్చిమాది సౌమ్యాన్తం యాంతిరశ్చీతి సౌమ్యాదీంద్రాన్తం సగంరాధిన్యై దేవ్యై స్వాహేతీంద్రాది యామ్యాన్తం ప్రసాధిన్యై దేవ్యై స్వాహేతి యామ్యాది పశ్చిమాన్తం హుత్వామధ్యే వ్యాహృతీర్జుహోతి సత్యేనేత్యాజ్యమభిమన్త్ర్య స్రువేణాజ్యం గృహీత్వాఽగ్నయే స్వాహా సోమాయ స్వాహాఽగ్నీషోమాభ్యాగ్ం స్వాహా ప్రజాపతయే స్వాహా బ్రహ్మణే స్వాహా ఇంద్రాయ స్వాహా వసుభ్యస్స్వాహా మరుద్భ్యస్స్వాహా రుద్రేభ్యస్స్వాహా విష్ణవే స్వాహా బృహస్పతయే స్వాహా మిత్రాయ స్వాహా వరు

ణాయస్వాహాఽఽదిత్యేభ్యస్స్వాహాఽశ్విభ్యాగ్ స్వాహాపూ
ష్ణే స్వాహాకష్టాయస్వాహా కక్షుద్రై పతసోమాయస్వాహా
హాసనయజ్ఞాయస్వాహాయజ్ఞాద్రై పతవిశ్వేభ్యోదేవేభ్యస్స్వా
హా సర్వదేవేభ్యస్స్వాహేతి హుత్వా దర్వ్యా చరుమభిఘా
ర్యజుహ్వా ముపస్తీర్య సావిత్ర్యాఽ వదాయాభిఘార్య వ్యా
హృతీః ప్రత్యేకం జుహోత్యతో దేవా ఇదంవిష్ణు రిత్యాద్యా
జ్యేన జుహోతి పైతృకే వైశ్వదేవయజ్ఞాయేతి భేదః సర్వ
హోమానా మాది రాఘారో విజ్ఞాయతే॥

ఇతి శ్రీవైఖానస సూత్ర దర్పణే నృసింహ విరచితే
ప్రథమప్రశ్నే అఘారవిధానం సప్తమప్రకరణమ్॥

—* అష్టమ ప్రకరణమ్. *—

—* సామాన్య హోమః *—

ఏవమాఘారం హుత్వాఽనన్తరం తత్తత్కర్మణః
పరిధానాం జుహుయాత్। ధాతాదదాతునోరయిం ధాతా
ప్రజాయా ధాతాదదాతునోరయింప్రాచీం ధాతాదదా
తుదాశుషేవసూ న్యనునోద్యానుమతి రన్విదనుమతేత్వ
మామావాజస్య సమావప ర్త్యనుమన్యతాం యస్యామి
దం రాకామహం యాస్తేరాకే సినీవాలి యాసుపాణిః కు
హూమహం కుహూందేవానామితి ధాతాదిషోడశ। ఇమ

మేవరుణ తత్త్వాయామి త్వన్నో అగ్నే సత్వన్నో అగ్నే త్వ
మగ్నే అయాసీతి పఞ్చవారుణం। ప్రజాపతేనత్వ త్ప్రజాపతి
ర్జయాని త్యుపాగ్ంశు యాజే ప్రాజాపత్యే ద్వే। చిత్తం
చ చిత్తిశ్చాకూతం చాకూతిశ్చ విజ్ఞాతంచ విజ్ఞానంచ మ
నశ్చ శక్వరీశ్చ దర్శశ్చపూర్ణమాసశ్చ బృహచ్చ రథంత
రంచేతిద్వాదశైతేజయా స్తేషాంచకారాస్తే స్వాహాకా
రః। అగ్నిర్భూతానామధిపతి రింద్రోజ్యేష్ఠానాం యమః
పృథివ్యా వాయురన్తరిక్షస్య సూర్యోదివశ్చన్ద్రమా నక్ష
త్రాణాం బృహస్పతిర్బ్రహ్మణో మిత్రస్సత్యానాం వరు
ణోపాగ్ం సముద్రస్స్రోత్యానామన్నగ్ం సామ్రాజ్యానా మ
ధిపతి తన్మావతు సోమఓషధీనాగ్ం సవితా ప్రసవానాగ్ం
రుద్రః పశూనాం త్వష్టారూపాణాం విష్ణుః పర్వతానాం మ
రుతోగణానా మధిపతయస్తేమావన్తు పితరః పితామహాః
పరేవర ఇత్యభ్యాతానా అష్టాదశేత్యే తేషా మస్మిన్ బ్రహ్మ
న్నస్మిన్ క్షత్రేస్యామాశిష్యస్యాం పురోధాయా మస్మిన్
కర్మన్నస్యాం దేవహూత్యాగ్ం స్వాహేత్యన్తేవక్తవ్యం॥

ఋతాషాడృతధామాగ్నిర్గన్ధర్వస్తస్యౌషధయో౽
ప్సరస ఊర్జోనామేతి సగ్ంహితో విశ్వసామేతిమన్త్రే
ఆయువోనామేతి సుషుమ్నస్సూర్యరశ్మిరిత్యస్మిన్ బేకురయో
నామేతి భుజ్యుస్సుపర్ణ ఇత్యస్మిం స్తవానామేతి ప్రజాపతిర్వి
శ్వకర్మేత్యస్మిన్ స్వాహ్వాయోనామేతి ఇషిరోవిశ్వవ్యచా ఇత్య

స్మిన్ సుమ్నదానామేతి భువనస్యపత ఇతి పరమేష్ఠ్యధిపతిరిత్య స్మిన్ భువో నామేతి సుక్షితిరిత్యస్మిన్నృచో నామేతి ధూర్షే హేతిరిత్యస్మిన్ స్వగవో నామేతి చారుః కృపణకాశీత్యస్మి న్ప్రచయస్తినామేతి సనో భువనస్యపత ఇత్యుక్త్వా భువన స్యపతే సనో భువనస్యపత ఇత్యుక్త్వా వర్జయిత్వా సర్వే షాం మన్త్రాణాం స ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం పాతు తా ఇదం బ్ర హ్మ క్షత్రం పాన్తు తస్మై స్వాహేతి హుత్వా తాభ్యస్స్వా హేతి జుహుయాత్ ప్రాజాపత్యాన్తేభ్యః తానాన్తే రాష్ట్ర భృదన్తే చ వ్యాహృతయో యష్టవ్యాః ప్రాజాపత్యాది రాష్ట్రభృదన్తా మూలహోమః॥

ఇతి శ్రీవైఖానససూత్రదర్పణే నృసింహవిరచితే ప్రథమప్రశ్నే సామాన్యహోమ మన్త్రవివరణ మష్టమ ప్రకరణమ్॥

—* అంతహోమః *—

అథాన్తహోమమన్త్రాః యదస్య కర్మణోఽగ్నయే స్విష్టకృతేఽగ్నయేఽగ్నయేఽన్నాదాయాగ్నయేఽన్నపతయే ప్రజాపతయ ఇన్ద్రాయ విశ్వేభ్యో దేవేభ్య స్సర్వాభ్యో దేవతాభ్య స్సర్వత్రాగ్నయే స్విష్టకృతే వాస్తుపతయ ఇతి ద్వాదశ స్విష్టాకారాః। యన్మ ఆత్మనో మిన్దాభూత్పునరగ్నిరితి

ఖిన్నాహుతీ ద్వే। ఇష్టేభ్య ఇత్యాదయో దశా స్తేవ్యాహృతయ
శ్చత ప్రబుద్ధయః। ఆశా ప్రివితం బ్రహ్మ ప్రతిష్ఠా యుగకర్త్రే
తి కృతాన్తా స్త్రయః। యత్ప్రిమత్తో మనోజ్యోతి రయా
శ్చ యదస్మిన్ యజ్ఞే స్వస్తినోయతఇతిషడ్వ్యాచ్ఛిన్నాః । ప
భోస్స్యాదయా స్సప్తసమిద్ధోమాః । స త్వమగ్నే
నేతి పూర్ణాహుతి ద్వే। ఉపజుహ్వాన్ స్త్రైనాగ్నిభు స్త్రమిత్యా
దిభిః పంచభిర్హుత్వా । జుహ్వేచరుం ప్రత్యేకంద్వాదశ
యా భిర్ఘూర్ణ్యా గ్నిజీర్ణమిత్యాదిభి జుహోతి। సమన్త్రం
బహి రిత్యాదిభి రగ్నే పశ్చిమాది ప్రాగ స్తం స్రువేణా
హుయా త్తతో వామేన పాణినా స్రువం దక్షిణేనాజ్యపా
త్రం ధారయ న్నాజ్యశేష మిన్ద్రాయజుహోమిస్వాహేతి
సర్వంసకృద్ధుత్వా ఉజ్యపాత్రేణాధావం గృహీత్వా
స్రువేణ ప్రత్యేక మాదాయా గ్నిస్త్వప్యతిస్తత్య గ్నః పశ్చి
మతో వేదిరితివేద్యాం ద్యౌరిత్యాకాశే పృథివీతిభూమా
బ్రహ్మద్యౌరితి దక్షిణస్యాంనినీయ దక్షిణప్రణీతా వేన
తీర్థేన స్రువేణాపోగృహీత్వో త్తరస్యాంవేద్యా మోష
ధి వనస్పతిరితి నినీయ తతో త్తరప్రణీతా ప్రాచీనావీతీ పై
తృకే ణాపోగృహీత్వా మేదక్షిణతః పితరఇతి దక్షిణస్యాం
నినీయ ప్రాసావీరత్యన్తైః ప్రివాహణం కృత్వో పాన్త్యాఙ్గు
ష్ఠా నామికాభి ర్దక్షిణ ప్రిణిధి పవిత్రం గృహీత్వా పవి
త్రమసీతిహుత్వా తతో త్తరప్రిణిధిపవిత్రం పూర్ణమసీతి

సదసీతిదక్షిణప్రణిధ్యక్షతాన్ తథోత్తరప్రణిధ్యక్షతాన్
సర్వమసీతిహుత్వా ఉక్షతమిత్యుత్తరప్రణిధిం ప్రాచీసమ
పోహ్య తదాధావేన ప్రాచ్యాం దిశ్యాదిభిర్యథాదిశం పరి
షిచ్య మాహాంప్రజామితి శేషందక్షిణప్రణిధౌ నినీయ
స్వాంయోనిమితి దక్షిణప్రణిధి జలముదపాత్రే నినీయ తే
నోదకే నాపోహిష్ఠాదిభి రాత్మానంప్రోక్ష్య ప్రణిధీవిసర్జ
యతి॥

ఇతి శ్రీవైఖానససూత్రదర్పణే నృసింహవిరచితే
ప్రథమప్రశ్నే నవమప్రకరణమ్॥

—* దశమప్రకరణమ్. *—

పునర్దేవేభ్యో హవ్యం
వహే త్యగ్నౌ ప్రతప్య స్రువాదీన్ విసృజ్య వర్షిష్ఠా
గహ్వరేష్ఠ ఇతి వర్షిష్ఠసమిధౌ హుత్వా ఊర్ధ్వంయజ్ఞమి
త్యూర్ధ్వసమిధౌ పశ్చిమతః పరిధిమిత్యాదిభిః క్రమేణప
రిధీన్ హుత్వా పశ్చిమతో విష్ణోస్సదనమసీత్యాదిభిః పరిస్త
రణ బర్హిషః ప్రస్తరబర్హిషశ్చ సమూహ్య కూర్చాన్
శ్చ గ్రంథీన్విస్రస్యాద్భిః ప్రోక్ష్యా ప్యాయన్తామితి జుహోతి
నాత్యగ్రం ప్రహరేదితి విజ్ఞాయతే । శుద్ధ్యన్తాం దేవసద
నమిత్యగ్నేః పశ్చిమతో వేదేనశోధయిత్వా పరిస్తరణా నవి

చ్ఛిన్న మాస్తీర్య నైరృత్యాందహే దవిచ్ఛిన్నేన బ్రహ్మ
వర్చసాయేతి భూతిస్మృతిభస్మగృహీత్వా లలాట హృ
ద్బాహు కణ్ఠాదీ నాదిత్యస్సోమో నమ ఇత్యూర్ధ్వాగ్ర
మాలిప్య పోషిష్ఠేతిప్రోక్ష్యం చమఇతి బాలకృతం వేతి
వేదిమగ్ని ముద్వయంతమస ఇత్యాదిత్యం చోపస్థాయ పు
నర్వేది మూలమాసాద్య వైశ్వానర సూక్తేనాగ్ని ముప
స్థాయ లౌకికాగ్నిశ్చే ద్విసర్జయేదితి విజ్ఞాయతే॥

ఇతి శ్రీవైఖానససూత్రదర్పణే నృసింహవిరచితే
ప్రథమప్రశ్నే దశమప్రకరణమ్॥

—* ద్వితీయప్రశ్నప్రారమ్భః *—

*— నాందీముఖమ్. *—

అథ శారీరేషు సంస్కారేష్వృతుసఙ్గమన జాత
కర్మోత్థాన ప్రతిబన్ధవిసర్గ వర్జమన్యసంస్కారేషు నా
న్దీముఖంకుర్యాత్సంస్కారాత్పూర్వేద్యురేవ పూర్వా
హ్ణే విశ్వేదేవార్థం ద్వౌ ప్రపితామహాది పిత్రర్థం ద్వౌ
ప్రపితామహ్యాద్యర్థం ద్వౌ మాతుఃపిత్రర్థం ద్వావితి
కేచిత్సుప్రక్షాళితపాణిపాదాన్ దైవికవద్వృత్వా తాన్వి
సృజ్య పరేద్యుస్స్నాత్వా పూర్వాహ్ణే తానాహూయ
నాన్దీముఖంకరిష్య ఇతిసఙ్కల్ప్య విశ్వేభ్యో దేవేభ్యోజుష్టంని

ర్వపామీతి నాన్దీముఖేభ్యః పితృభ్యో జుష్టం నిర్వపామీతి నిర్వాప్య
చరుమపూపాదికంచ ప్రత్యేకం శ్రపయిత్వాఽఘారాన్తే స్నా
త్వా ఽఽగతాన్ బ్రాహ్మణా నాచాన్తా నాహూయాగ్నేః
పశ్చిమతో దక్షిణాద్యుదగన్తం దేవానా మగ్నేర్దక్షిణతః
పశ్చిమాదిప్రాగన్తం పితౄణాంచ భూమిమభ్యుక్ష్య భవ
సీదమితి మణ్డలానికృత్వా ఽస్త్వాసనమితి సదర్భయవా
న్యాసనాని నిధాయ తేషు విశ్వేదేవా న్ప్రాఙ్ముఖా న్పి
తౄనుదఙ్ముఖా నాసయిత్వా నాన్దీముఖా విశ్వేదేవాః ప్రి
యన్తామితి విశ్వేషాందేవానాం నాన్దీముఖాః పితరః ప్రి
యన్తామితి పితౄణాంకరేషు యవోదకాని నిధాయ వస్త్రా
ద్యై ర్యథాసంభవ మలఙ్కృత్యా గ్నేర్దక్షిణతః పశ్చి
మాదిప్రాగన్త మష్టౌమణ్డలా న్యుపలిప్యా గ్న్యాదీ నావా
హయామీత్యావాహ్యనమోన్తై శ్చతుర్థ్యన్తైర్నామభిరభ్యర్చ్య
శ్వేత సర్షప దధి తణ్డులాన్నాని సమేత్య ప్రత్యేకం కబళ
మాత్ర మగ్నయే చతుష్కబలిం నివేదయామీతి బలింద
త్వా చర్వాదీన్నివేద్య కుంభంప్రక్షాళ్య ధారాస్వత్యద్భిరా
పూర్య నమస్సలోమీతి సపల్లవం కూర్చం పవిత్రం హిర
ణ్యం నిధాయా జావికాది రోమజం క్షౌమజం కార్పాస
తంతుజంవా త్రివృత్ప్రతిసరాసూత్రం తణ్డులోపరి విన్య
స్య హోమకర్మ కరిష్యామీతి సఙ్కల్ప్యా గ్నేనయాదీ న
గ్నిదైవత్యాం త్సోమోధేన్వాది సోమదైవత్యాన్ బ్రహ్మ

జజ్ఞానాది బ్రహ్మదైవత్యా పుదగ్రిహన్యాది రుద్రదైవత్యా
వతో దేవా ఇత్యాది విష్ణుదైవత్యా నానో విశ్వ ఇత్యాది విశ్వే
దేవదైవత్యా స్యతత్త్వమాసీత్యాది సప్తర్షిదైవత్యా స్యే
భూతా ఇత్యాది భూతదైవత్యా న్వ్యాహృతీ రగ్నయే కవ్య
వాహనాయ సోమాయపితృమతే యమాయచాఙ్గిరస్వతే
య ఏతేయాః పితర ఉశన్తస్త్వా సోనో దదాత్వితి పితృదైవ
త్యా న్పృథివీగతేభ్యః పితృభ్యోఽన్తరిక్షగతేభ్యః పితామ
హేభ్యో దివిగతేభ్యః ప్రపితామహేభ్య ఇత్యుపవీతీ హు
త్వా వ్యాహృతీ రగ్న్యాదిభ్యోఽష్టాభ్యశ్చ హుత్వా వ్యా
హృతీ జుహుయా దథ భోజనపాత్రాణి విన్యస్య పరి సి
ర్యా భిఘారితచరుం దేవపూర్వం ద్విర్ద్వి రుపదాయా భి
ఘార్య పూర్వవ ద్వ్యోదకం దత్త్వా పృథివీ తే పాత్రమితి
ప్రత్యేకం పాత్రాణ్యభిమృశ్య విష్ణోర్హవ్యగ్ం రక్షస్వేతి
తేషామన్నా న్యుపస్పర్శయిత్వా క్షీరేణ దధ్నా వా యథా
తృప్తి భోజయే దాసత్యేనేతి నమస్కృత్య తృప్తేషు తే
ష్వాప్తీనేషు పితృపూర్వ ముచ్ఛిష్ట మపోహ్యా న్నాద్విశేషం ద
శయిత్వా యథోక్తం కృత్వాఽఽచాన్తాననుమాన్య దక్షి
ణాం దత్వా తైరనుజ్ఞాతః పుణ్యాహం వాచయిత్వా తాం
స్వస్తిసూక్తేనాభిమృశ్య స్వస్తిదా విశస్పతిరితి ప్రతిసరాంబ
ధ్నాతి తతోఽపితౄన్నమస్కృత్య నాందీముఖేభ్యః పితృభ్యః
పితామహేభ్యః ప్రపితామహేభ్య స్స్వధానమ ఇత్యుక్త్వా

స్వధాఽస్త్వితి ప్రతివదతః పితౄన్ విశ్వేభ్యో దేవేభ్య స్స్వాహానమ ఇత్యుక్త్వా స్వాహాస్త్విత్యుక్తవతో దేవాంశ్చ విసర్జయతి తతోఽస్తహోమం హుత్వా బన్ధుభిస్సహ భుఞ్జీత ఏవమశక్తశ్చే ద్ధోమవర్జం బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా ప్రతిసరాం బధ్నాతి కుమ్భోదకేనాపరేద్యు స్స్నాయా త్తదానీమపి వాఽభ్యుక్షయేత్॥

ఇతి శ్రీవైఖానససూత్రదర్పణే నృసింహవిరచితే ద్వితీయప్రశ్నే ప్రథమప్రకరణమ్॥

—* ద్వితీయప్రకరణే *—

—* ఉద్దాలకవ్రతమ్ *—

ఉపనయనం వ్యాఖ్యాస్యామో గర్భాధానాద్యష్టమే వర్షే బ్రాహ్మణముపనయీత గర్భైకాదశే రాజన్యం గర్భద్వాదశే వైశ్యం వసన్తే బ్రాహ్మణం గ్రీష్మే రాజన్యం శరది వైశ్య మాషోడశాద్బ్రాహ్మణ మాద్వావింశాత్ క్షత్రియ మాచతుర్వింశా ద్వైశ్య మిత్యేకే సమామనన్త్యత ఊర్ధ్వం పతన్తి తేషాముద్దాలకప్రాయశ్చిత్తం కర్తవ్యం ద్వౌమాసౌ యవాగ్వా మాసం గోక్షీరేణార్ధమాసమామిక్షయా అష్టరాత్రం ఘృతేన షడ్రాత్రమయాచితేన త్రిరాత్రముదకేన వర్తయిత్వైకాహ ముపవసే దేత

దుద్దాలకప్రాయశ్చిత్తం చరిత్వా పునర్గర్భాధానాది సం
స్కారాన్ కృత్వా ప్రాయశ్చిత్తార్థం హిరణ్యం దత్త్వా కృ
తచాన్ద్రాయణేన పిత్రా శుద్ధా సావిత్రీపతితా అప్యుపనే
యా భవన్తీతి విజ్ఞాయతే॥

బ్రాహ్మణస్య పాలాశో బైల్వో వా కేశాన్తో నిర్వ్ర
ణో ఽనుద్వేజినో ఽవక్రో దణ్డః కార్ష్ణ్యమజినం మౌఞ్జీ
మేఖలా క్షత్రియస్య నైయ్యగ్రోధః ఖాదిరో వా లలాటాన్తో
దణ్డో రౌరవమజినం మౌర్వీమేఖలా వైశ్యస్యౌదుమ్బరో
బాదరో వా నాసికాన్తో దణ్డో బాస్తవమజినగ్ం శాణీమేఖ
లోం భూర్భువస్సువస్తత్సవితురితి సావిత్ర్యోం భూర్భువ
స్సువస్తత్సవితు రాపోజ్యోతీరసఇతి ప్రాణాయామ ఓం
భూర్భువస్సువస్స్వాహేతి వ్యాహృతి రగ్నయే సమిధ
మిత్యేకాం సమిధ మగ్నయేసమిధావితి ద్వే సమిధావగ్న
యే సమిధఇతి చతస్రస్సమిధో మన్త్రత్రయేణ సప్తపాలా
శ సమిదాధానం బ్రాహ్మణస్యోం భూర్భువస్తత్సవితురితి
సావిత్ర్యోంభూర్భువస్తత్సవితుస్తేజోజ్యోతీరసఇతి ప్రాణా
యామ ఓంభూర్భువస్స్వాహేతి వ్యాహృతి రగ్నయేసమి
ధమిత్యేకా మగ్నయేసమిధావితిద్వే సమిధౌ మన్త్రద్వయే
న తిసృణామగ్నౌప్రక్షేపణం క్షత్రియస్యోంభూస్తత్సవి
తురితి సావిత్ర్యోంభూస్తత్సవితు రగ్నిర్జ్యోతీరసఇతి ప్రా
ణాయామ ఓంభూస్స్వాహేతి వ్యాహృతి రగ్నయేసమిధ

మిత్యేకస్యా అగ్నౌప్రక్షేపణ మేతానివైశ్యస్య భవన్తి॥

ఇతి శ్రీ వైఖానససూత్రదర్పణే నృసింహవిరచితే
ద్వితీయప్రశ్నే ద్వితీయప్రకరణమ్॥

—* ఉపనయనక్రమః *—

పూర్వప్రోష్ఠపద హస్తాశ్విన్యనూరాధా పుష్యోత్త
రత్రయేషు పునర్వసూ పుష్యాణి నక్షత్రాణి తేష్వన్యతమ
నక్షత్రేష్వివాహోయ శుభేముహూర్తే అగ్నింప్రతిష్ఠాప్యా గ్నే
ర్వాయవ్యాం దర్భేనాస్తీర్య తేషూపవీతాజిన దణ్డ మేఖ
లాహత వస్త్ర శరావాశ్మ సమిద్దర్భ పూప లాజకూర్చగో
మయ క్షురభైక్షపాత్రాణి సంభృత్య సంచిత్యేజుహ్మీతిప్రో
క్ష్య పూరాన్తే అగ్నేర్నైరృత్యా మాసీనస్యకుమారస్య
మూర్ధ్ని ప్రాగగ్రైరుదగగ్రై ర్ద్వాదర్భైః ప్రతిదిశంవి
న్యస్య ప్రశస్త్రమిత్యాదిభి స్సరోమాణం దర్భేణచ్ఛిత్వా
ఉపఉపస్పృశే ద్యేనావపద్యత్ క్షురేణేతి స్వరత్రవపతి నా
ధోజత్రోర్యత్ర మాణ్డ్యంవపనం తతశ్శిఖావర్జమాన
ఖంవపతి దక్షిణతోమాతా బ్రహ్మచారీవా గోశకృద్యుక్త
శరావే కేశానుపయ మ్యోదుమ్బరమూలే దర్భస్తమ్బేవో
పగూహ్య గచ్ఛేత్స్వయంస్నాత్వా కుమ్భోదకేన స్నాత
మాచాన్తం కుమారం పుణ్యాహంవాచయిత్వా కుమారై
స్సహ భుక్తవన్తం కుమారం స్వదక్షిణత ఉపవేశ్య స్వయ

ముత్తరత ఉపవిశతి తతః పరిస్తీర్యా యుదాఽఅగ్న ఆ
యుదాఽదేవేతి పంచవారుణాం వ్యాహృతి సర్వప్రాయప్రధానం
జుహుయాత్ అగ్నే నాఽనానాః నశ్మా ప్రసా తిష్ఠేతి
పాదాఙ్గుష్ఠేన దక్షిణేనస్పర్శయిత్వా యుఅస్మృ ప్రన్నిలిప
స్రం పరిధీయే యుంచుంసర్త్తురితి ... ప్రతి
ప్రదక్షిణం పరిధీయ పరీడుమిత్యు_రీయం దత్త్వా యజ్ఞోపవీ
తమితి యజ్ఞోపవీతంధారయిత్వా ...
వాచయతి తతస్సమిహాత్తై గుపరిమాంబిమతుంర ముపనే
ష్యఇతి పదస్యానుజ్ఞాప్యోపసంగ్రహాత్ ... యక్తో ... స్వ
దక్షిణేనాస్య దక్షిణం స్వవామేన వామం బాహుం యుగపదాల
భ్యస్వదక్షిణస్థితంకుమారంస్వోత్తరే ప్రత్యఙ్ముఖమాసయిత్వా
ఽఽయుష్ట ఇతి దక్షిణంపాణింగృహీత్వా ఽగ్నిష్ట ఇత్యుక్త్వా
విసృజేదసావపోశానేత్యాదిభి రాచారంప్రశంస త్యశ్నామి
అదధామి కరోమి నస్వపామి చరామ్యాహరా మ్యధీష్వే
తథాకరోమ్యస్వపామి జుపే. నియుఙ్మస్మిన్ సగ్ంరభే తథా
కరోమి నియచ్ఛామ్యస్మిన్ సమావిసృజామీతి క్రమేణప్రతి
వచనం వాచయే న్మమహృదయమితిహృదయమభిమృశే
ద్భూర్భువస్సువస్సుప్రజా ఇతిప్రశంస్య భూర్ఋక్షుత్వేత్యాది
భి ష్షడ్భిర్మన్త్రైరసావితి బ్రాహ్మణస్యనామశర్మాన్తం వ
ర్మాన్తంక్షత్రియస్య గుప్తాన్తంవైశ్యస్య నిర్దిశేత్ దక్షి
ణేకర్ణేజపతి తతోదక్షిణేనాస్య దక్షిణపాణింగృహీత్వా ఽ

గ్నిరాయుష్మానిత్యాదిభిః పఞ్చభిః కనిష్ఠాదిక్రమేణ సర్వా ఙ్గుళీర్విసృజ్య యుర్దా అగ్న ఇతి దక్షిణేకర్ణే ప్రతిష్ఠావా యావితి వామకర్ణే జపిత్వా స్వస్తిదేవేత్యగ్నిం ప్రదక్షిణం కారయిత్వా కుమారమాత్మనో దక్షిణతో నివేశ్య రాష్ట్ర భృదితి కూర్చమూర్ధ్వాగ్రం కుమారాయదద్యాత్ తోఽపి తస్మిన్నుదగగ్ర ఉపవిశతి శన్నో దేవీరితి ప్రోక్ష్య తతో మూల హోమాన్తే హుతశేషమాజ్యం కుమారస్య దక్షిణే హస్తే ద త్వాఽదితిస్తే కక్ష్యామీతి ప్రాశయిత్వా యోగేయోగ ఇ త్యాచమనం కారయిత్వా శతమిన్న్విత్యాదిత్యం నమస్కార యిత్వాఽఽగన్త్రేతి ప్రదక్షిణం కారయిత్వా దక్షిణతస్స్వా భిముఖమాసీనస్య కుమారస్యోత్తమాఙ్గం శకాయత్వేత్యభి మృశ్య ధిహి భో ఇతి ప్రార్థితో గురుర్దక్షిణే గణానామి తి గణపతిమావాహ్యాభ్యర్చ్య గణానామితి కుమారం వాచ యిత్వా సదస్యాననుజ్ఞాప్య పాదాదిషు వ్యాహృతీర్వదన్ప చ్ఛోఽర్ధర్చశో విభక్తామవిభక్తాంచ సావిత్రీమధ్యా పయేత్తదధ్యయనాద్బ్రాహ్మణో భవతి॥

ఇతి శ్రీవైఖానససూత్రదర్పణే నృసింహవిరచితే ద్వితీయప్రశ్నే తృతీయప్రకరణమ్॥

—* సావిత్రవ్రతబన్ధః *—

అథ సావిత్రవ్రతబన్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య ధాతా

దేః సవిత్రే కాణ్డర్షయే సదసస్పతి మాదేవో యా త్వభివృ
తం సఖానో విజనాం విసుపర్ణో భగంధియ మిత్యాజ్యేనహు
త్వా ఽగ్నే వ్రతపత ఇత్యాదిభిః పఞ్చభి స్సమిద్భి శ్శిష్యేణ
హావయిత్వా స్వయమాజ్యేన వ్యాహృతీర్జుహుయా దగ్న
యే సమిధ మిత్యాదిభి స్సప్తపాలాశీస్సమిధ స్ప్రతిమన్త్రం
శిష్యంవాచయన్ హావయే త్సూర్యైషత ఇత్యాదిత్యంద
ర్శయే చ్ఛిష్యః ప్రతిసమిదాధానం కరిష్యఇతిసఙ్కల్ప్య
యథా హేతి దక్షిణాదిప్రదక్షిణం పరిమృజ్యా దితేఽన్వితిప
రిషిచ్య భూరిత్యాదిచతస్ర ఏషాత ఇత్యాదిచతస్ర ఇత్యష్టౌస
మిధో హుత్వా ప్రాసావీరిత్యన్తైః ప్రవాహణం కృత్వా భూ
తిస్మృతి భస్మ గృహీత్వా ఽఽదిత్యస్సోమానమ ఇతి పూర్వవ
దూర్ధ్వాగ్రమాలిప్య పూర్వవత్ప్రోక్ష్యాగ్నింప్రార్థయే
దాదిత్యంచోపతిష్ఠే దాసమావర్తనా త్సాయంప్రాతరేవం
జుహుయా దగ్నిష్టఆయురితిదణ్డ మిన్ద్రోమరుద్భిరితి [illegible]జం
దారవం మృణ్మయం వా భైక్షపాత్రం దద్యా త్సో [illegible] త్స
తిగృహ్య ప్రథమం మాతృసమీపం గత్వా బ్రాహ్మణశ్చేద్భ
వత్యాది క్షత్రియశ్చేద్భవతిమధ్యం వైశ్యశ్చేద్భవత్యన్తం
భిక్షాం దేహీతి బ్రూయా న్మన్త్రవ తేన బ్రాహ్మణేభ్యో భైక్షం
త[illegible]నితరేభ్యో భిక్షిత్వా గురవే దద్యా ద్వ్యస్యత ఇతి గురు
భైక్షమాదాయ సుశ్రవ ఇతి ప్రోక్ష్య తేనలాజాపూప మి
శ్రితేనహవిషా మిన్ద్రాహుతీ హుత్వా న్తహో మోహూయతే

ఖానవ్రతేనాసాయంతిష్ఠేత్తతఃప్రభృత్యుపనీత ధర్మాణ్యా
చక్షీతోక్త్వాతిక్రమే నదణ్డేనహింసే ద్దుష్టవాక్యైర్నశపే దతి
కర్మానురూప ప్రాయశ్చిత్త ముపదిశతి సర్వథాశిష్యంర
క్షే ద్యస్మాచ్ఛిష్యకృతంపాపం గురుమభ్యేతి తస్మాదవశ్య
మతిక్రమితంత్యజే దన్యథాత్యాగేపతతి తతోబ్రహ్మచారి
ధర్మాణ్యనుతిష్ఠే త్త్ర్యహమేతమగ్నింధారయన్తి క్షారల
వణవర్జనంచ॥

ఇతి శ్రీవైఖానస సూత్రదర్పణే నృసింహవిరచితే
ద్వితీయప్రశ్నే చతుర్థప్రకరణమ్॥

—* పా రా య ణ వ్ర తం *—

అథచతుర్థే శిష్యమాచార్యం కృతపుణ్యాహం ప్రా
ఙ్ముఖం దక్షిణేనివేశ్య స్వోత్తరతోమాతా బ్రహ్మచారీవాస
మాసీత సావిత్రవ్రతవిసర్జనం కరిష్యఇతిసఙ్కల్ప్యాఘా
రాన్తేఽగ్నింపరిస్తీర్య పరిషిచ్య పూర్వవద్ధాతాది సావిత్రీ
సూక్తం సావిత్రవ్రతవిసర్గ మచారిష మశక మరాధి వి
సర్జయామీతి పఞ్చభిస్సమిద్భి రాజ్యేనవ్యాహృతీర్హుత్వా
పూర్వధృతదణ్డాజినోపవీత మేఖలోత్తరీయ వస్త్రాదీన్యప్సువి
న్యస్య స్నాతాయత త్తన్మన్త్రైర్నవానిధారయిత్వాఽద్భిర
భ్యుక్ష్య ప్రాజాపత్యవ్రతబన్ధం కరిష్యఇతిసఙ్కల్ప్య ధాతా

దీ ప్రజాపతయేకాణ్డర్షయె సదసస్పతిం ప్రజాపతే రయీణాం ప్రజాపతేత్వం తవేమే ప్రజాపతిం సోమాయో గ్నేవాయ విద్యాదిత్యప్రతానామితి ప్రాజాపత్య ప్రతిబన్ధం హుత్వా వ్యాహృతీజుహో త్యేవం సౌమ్యప్రతే సోమాయ కాణ్డర్షయే సదసస్పతిగం సోమోధేను మసాఢం త్వగం సోమ యాతేధామాని త్వమిమా యాస్తేధామానిదివీతి సౌమ్యమూక్తం సౌమ్యప్రతబన్ధం వ్యాహృతీ రాగ్నేయప్రతే ఽగ్నయేకాణ్డర్షయే సదసస్పతి మగ్నేనయ ప్రపశ్యకాయా చ్ఛాగిరో ఽగ్నేత్వమస్మదగ్నేత్వంపారయాప్రకారవ ఇత్యాగ్నేయప్రతబన్ధం వ్యాహృతీ ర్వైశ్వదేవప్రతే విశ్వేభ్యోదేవేభ్యః కాణ్డర్షిభ్య స్సదసస్పతి మానోవిశ్వే శన్నో దేవా మేసవితు రగ్నేయాహి దావాఃపిత ర్విశ్వేదేవాశ్శృణుతేతి వైశ్వదేవప్రతబన్ధంచ వ్యాహృతీ ర్బ్రాహ్మప్రతే బ్రహ్మణేకాణ్డర్షయే సదసస్పతిం బ్రహ్మజజ్ఞానం పితావిరాజా బ్రహ్మదేవా నన్తరస్మిన్ బ్రహ్మదేవాశ్చతస్రఆశా ఇతిబ్రాహ్మప్రతబన్ధం వ్యాహృతీజుహో త్యేవంసర్వేషుప్రతేషు పూర్వప్రతంవిసృజ్యాన్యద్వ్రతంబధ్నీయా త్ప్రాజాపత్యే ప్రథమం పంచమం ద్వితీయంచ సౌమ్యే షష్ఠ మాగ్నే యేస ప్తమం వైశ్వదేవే తృతీయం బ్రాహ్మేచతుర్థ మేవంకాణ్డానధీయీత ఋతంచసత్యంచ దేవకృతస్యై యన్మేగర్భే తరత్సమందీతి ప్రాజాపత్యే

వసోః పవిత్రం పవస్వవిశ్వచర్షణ ఇతిసౌమ్యే జాతవేదస
ఇత్యాగ్నేయే, సోమే విష్ణోస్సూక్తగం సహస్రశీర్షాత్వమగ్నేరుద్రో
ఉక్త్వా కాండఋషీనితి వైశ్వదేవ ఏకాక్షరమితి బ్రాహ్మేత్ర్యవ్ర
తేచ క్రమేణ బ్రహ్మయజ్ఞో భవతితతో బార్హత్ర్యవ్రతం వి
సృజ్య ఉపనీతాదీనినవానిధారయిత్వా అగ్నేరుత్తరేభాగే
పరిషేచనే దేవతాభ్యః కల్పయామిస్వాహేత్యాదీన్ దక్షి
ణేభాగే ఋషిభ్యాయ కల్పయామి స్వాహేత్యాదీ నుత్తరేహు
త్వా శుక్రియవ్రతం బన్ధయామీతి షాణ్మాసికం త్రైమాషి
కంవా శుక్రియవ్రతంబధ్నీయా దితరేవాషికా శ్రితస్థఇ
త్యాదినా మహానాకేనాహతేనవాససా శిరోవేష్టయే ద్వైత
సమహాకాండోత్సాభికపే త్రిశూద్రావనభిభాష్యశుక్రియే
బార్హత్ర్య మరణా ద్వారణ్యకాండం చాధ్యాపయీత య
ది శుక్రియవ్రతబద్ధ సమావర్తనయో ర్వ్యవధానస్యాత్త
దా బార్హత్ర్యవ్రతంబధ్వా తిష్ఠేదనన్తరం శుక్రియవ్రతం
షాణ్మాసికం త్రైమాసిక మేకమాసికంవా బధ్నీయాత్తా
తకదినే ప్రాగుదయాత్పూర్త్వాయ శుక్రియవ్రతం బన్ధయిత్వా
తద్దైవవిసృజే దిత్యేకే॥

—* ఉపాకర్మ *—

అథాషాఢే మాస్యాపూర్యమాణపక్షే పుణ్యేన
క్షత్రే రిక్తావర్జ్యయనాన్విహాయ పూర్వాహ్ణ ఇమంశిష్య ము
పాకర్త్రాణా సగ్గస్కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య ఘూరాన్తే ఉగ్నిం

పరిస్తీర్య శిష్యంవాపయిత్వా స్నాతమాచాన్తం పుణ్యా
హంవాచయిత్వా ప్రోక్షణీం ప్రోక్ష్యాగ్నిం ప్రదక్షిణంకార
యిత్వా పూర్వవత్పూర్ఛందదాతి స్వదక్షిణతలుదీచీనం శ
న్నోదేవీరితిప్రోక్ష్య జ్యాచయభ్యా మాతృతథాన్యాభ్యాంవా పృ
థివ్యైస్వాహేత్యాది షణ్ణ్చశదాహుతీర్హుత్వా ధాతా
దీ౯ ప్రాజపత్యవ్రతసూక్తం ఉద్వ్రతబన్ధంచ హుత్వేతి ధా
తాదిపఞ్చవారుణం మూలహోమం స్విష్టకృదంచహుత్వా
హుతశేష మదితిస్తేకత్యామితి ప్రాశయిత్వా యోగేయో
గ ఇత్యాచమనందదాతి తతోమాకుళిత్రాలిం ప్రజ్ఞాము
దఙ్ముఖం శిష్యంస్వసూత్రసహితం వేదమధ్యాప్యాయాంత ని
త్యంయథాశక్త్యధ్యయనంకుర్య ఉభతోప్యవంసి సఙ్గచ్ఛేత్

—*ఉత్సర్జనం శ్రావణహోమశ్చ*—

దాహుతీః ప్రాజాపత్య వ్రత విసర్గంచ హుత్వా- ధ్య
యనాన్విసృజే దథశ్రావణోపాకర్మ ప్రచ్యుతే శ్రావణ్యాం
పౌర్ణమాస్యాం శిష్యంవాపయిత్వా స్నాతంపుణ్యాహంవా
చయిత్వా నదీతీరంగత్వా పూర్వవత్ప్రత్యోపవీతాదీన్విసృజ్యన
వానిధారయిత్వా సవితారంకాణ్డర్షిం ప్రజాపతిం సోమ
మగ్నిం విశ్వాన్దేవా న్బ్రహ్మాణం శుక్రియంకాణ్డర్షీన్ఋ
గ్వేదం యజుర్వేదం సామవేద మథర్వవేదంసాంగంహితీ
ర్యాజ్ఞికీ వారుణీ దేవతా ఉపనిషదస్తర్పయామీతి త

ర్పయిత్వా ఉఖూరాన్తే శ్రావణహోమం కరిష్య ఇతిస
జ్కల్ప్య పూర్వవత్తాత్కాలికవ్రతబన్ధం ధాతాదిపఞ్చవా
రుణం మూలహోమం స్విష్టాకారం చ హుత్వా ఉత్తరహోమా
న్తే సావిత్ర్యా సహస్రసమిధో జుహుయాద్బహిః పరిహర
ణ భస్మలేప ప్రోక్షణోపస్థానాది కుర్యాన్ముఖమాసే విస్ర
జేద్యస్మాదనేన సర్వవ్రతానాం పూర్తిర్భవతి తస్మా
దవశ్యం కుర్యాత్॥

ఇతి శ్రీవైఖానససూత్రదర్పణే నృసింహ విరచితే
ద్వితీయప్రశ్నే పఞ్చమప్రకరణమ్॥

—* సమావర్తనమ్ *—

వేదమధీత్య స్నాస్యన్నుదగయనే పూర్వపక్షే రిక్తా
నధ్యయనాన్విహాయ శుభే నక్షత్రే నదీతీరే గోష్ఠే వా ఽగ్నిం
ప్రతిష్ఠాప్య ధాతాదిపూర్వం శుక్రియవ్రతవిసర్గం హుత్వా
వయస్సుపర్ణా ఇతి వస్త్రవేష్టనం పరిత్యజ్య శుక్రియవ్రతం వి
సృజేదిమగ్గ్ స్తోమం త్ర్యాయుషమితి ప్రధానం పఞ్చవారు
ణం మూలహోమం చ హుత్వోద్వయంతమస ఉదుత్యమి
త్యాదిత్యముపస్థాయోదుత్తమమిత్యుత్తరీయమథావయ
మితి యజ్ఞోపవీత మేఖలాజిన దణ్డానప్సు విసృజ్య క్షురమా
దాయ శివో నామాసీతి పాషాణేన కషయిత్వా నాకుతో
దకే శిరోజ్యాత్వా గోదానమిత్యాదిభిః క్రమేణ చతుర్దిశం

వస్త్రేణావపదితి శిఖావర్జం మానఖంవపతి దక్షిణతో
మాతేత్యాది సమాన మిదమహమి త్యుపగూహయే దన్నా
ద్యాయచ్ఛ్యాహధ్వమి త్యౌదుమ్బరేణ కాష్ఠేన దతోద్ధావ
యే చ్ఛీతోష్ణాభి రాపోహిష్ఠేతి స్నాపయిత్వా ఽఽపో హి
రణ్యా పవమానైః ప్రోక్ష్య దివిశ్రయస్వే త్యహతే వాససీ
గంధాఞ్జన కుణ్డల మణిహారాఙ్గుళీయక దర్పణ ఛత్రోపాన
మేఖలో పవీతాజిన వాహన మధుపర్కాణి సమ్భృత్య ప్రో
క్ష్య నమో గ్రహాయేతిగన్ధంగృహీత్వా ప్రాచీనమఞ్జలింగృహీ
త్వాఽప్సరస్స్వితిగాత్రాణ్యనులిప్య తేజోవత్సపఇతివస్త్రం
పరీధాయసోమస్యేత్యుత్తరీయంగృహ్ణాతి * యాందురుక్త్రాది
త్యాదిభి స్తత్తసత్రైర్మేఖలాదీనిధారయిత్వా బాదరం
మణిం సౌవర్ణకుణ్డలేన పశోర్వానవస్త్రేణ వాఽఽచ్ఛా
ద్య దర్భేణబద్ధ్వా వామేనాగ్నేరుపరిధారయన్నా యుష్య
మిత్యాదిపఞ్చభి ర్మన్త్రైర్హుత్వా సమ్రాజమిత్యుదపా
త్రే త్రిఃప్రదక్షిణంప్రక్షాళ్య తుర్భిష్వా త్సవై రియమోష
ధీతి దక్షిణో త్తరకర్ణయోః క్రమేణప్రవృత్తావాబద్ధ్య శుభి
క ఇతి కణ్ఠేమణింబద్ధ్వా దం బ్రహ్మప్రునీమహ ఇత్యూర్ధ్వక్రా
మఙ్గుళ్యామసజ త్యేవమేవబాదరంమణిం మన్త్రవర్జమి
త్యాశ్వప స్తమ్బః। యదాఽఞ్జనం యన్మేమన ఇత్యక్ష్ణో రఞ్జనేనా
త్రైర్దక్షిణంపూర్వ మాక్ష్ణ ఇతివిజ్ఞాయతే। ఇమాస్సుమ

---

* ఆదిశబ్దేనఉపవీతాజినేచగృహ్యేతే ప్రవృత్తౌ=కుణ్డలే

నసఇతి శిరశికణ్ఠేవాస్రజమాదాయ దేవస్యత్వేత్యాదర్శం
గృహీత్వాఽవేక్ష్య వైణవంయష్టి మేతనైవమన్త్రేణ గృ
హీత్వేన్ద్రస్య వజ్రోసివేగవేజమితి త్రిరునాత్మష్టిం ఉపానహావి
త్యుపానహావారుహ్య ప్రజాపతేశ్శరణమితి ఛత్రమాదా
య భువఃపునాత్వితి త్వాత్మానమాచ్ఛాదయతి యామేదణ్డ
ఇతి నష్టైదణ్డైపునర్గృహ్ణీయాద్రథోలబ్ధశ్చేత్ప్రతిష్ఠఇత్యభి
మృశ్యరథంతరమసీత్యారోహే దశ్వశ్చేదశ్వోసీతి గజమిన్ద్ర
స్యత్వావజ్రేణేత్యారుహ్యాప్రాచీముదీచీంవా దిశంగత్వాఽవ

—* మధుపర్కప్రయోగః *—

తరే త్తతోఽభ్యాగతంవరం కన్యాప్రదస్స్రగ్స్రవన్తివత్స్యవే
క్ష్యయశోసీతిగృహే విష్టరం కూర్చం పాద్యమర్ఘ్యమా
చమనం మధుపర్కం గాంతృణముష్టించసంభృత్యతత్రోప
వేశ్యేమం వరంమధుపర్కేణ పూజయిష్య ఇతిసఙ్కల్ప్య
ఇదమాసనమితి విష్టరందత్వాఽష్టావిభృదితికూర్చందదాతి
యథాపురస్తాదాపఃపాదావితి పాదౌప్రక్షాళయేత్సోపిద
క్షిణంపాదంపూర్వం బ్రాహ్మణాయప్రయచ్ఛేత్సవ్యగం
శూద్రాయ ప్రక్షాళయితారం విరాజఇత్యభిమృశ్య తేనై
వాత్మానంప్రత్యభిమృశే దిదమర్ఘ్య మిదమాచమన మి
త్యుక్తేమయిదేజఇతి మన్త్రావృత్త్యాఽఽదదీత దధిమధుఘృ
తంక్షీరమితిసగ్సృజ్య కాంస్యేన మధుపర్కందద్యాద్దేవ

స్యత్వేతిప్రతిగృహ్యయన్మధున ఇత్యనామికాంగుష్ఠాభ్యాం
త్రిఃప్రాశ్నీయాదగ్నేర్యోగ ఇత్యుపహ్య పునరాచమ్య అ
మృతాపిధానమసీతి గామాబధ్య గాం దదామీతి ...
గౌర్ధేనురితి తస్యై తృణముష్టిం ప్రదాయ తాంగాం స్వయమ
తేతి స్పృశన్నస్మిన్మంత్రే ముష్య ఇతిస్థానే స్వదాతృనామ
రాత్రాన్తం షష్ఠీవిభక్త్యా నిర్దిశ్య తత్సంభూతమిత్యు ...
తదన్తో మధుపర్కః ఆచార్యాయ ఋత్విజే శ్వశురాయ ...
సంవత్సరాదూర్ధ్వ మేతత్కార్యం గాం విసర్జ ...
కవ్రతాఙ్గ బ్రాహ్మణాన్ ద్వౌ స్త్రీన్వా ... త్వా
ఇద్ధాగ్నిమేవచ ఇత్యేతాన్ ప్రణమ్య పుణ్యాహవాచనం
త్వా స్నాతకవ్రతాఙ్గ హోమం కరిష్య ఇతిసఙ్కల్ప్య అగ్నిం
పరిషిచ్య ఆజ్యేన వ్యాహృతీర్హుత్వా పునః పరిషిచ్యాగ్ని
మాదిత్యం చోపతిష్ఠేత నిత్యమాచార్యగ్రహణం ... కుర్యాత్

ప్రాణాగ్నిహోత్రవిధిః

అథప్రాణాగ్నిహోత్రం పరమాత్మయాజమానః శ్రద్ధాపత్నీ
హృదయమన్తర్వేది లోమాని బర్హీంషి ప్రాణాదయః ప
ఞ్చాగ్నయో జిహ్వాదీని పాత్రాణి విషయా హవీంషి తత్తై
వమేకాధ్వర్యుః ప్రాణాగ్నిహోత్రే ఆత్మయజ్ఞో భవతి ప్రా
ణాగ్నిహోత్రం కరిష్య ఇతిసఙ్కల్ప్య అమృతోపస్తరణమసీ
త్యన్నం ప్రోక్ష్య మహాస్మీత్యభిమృశ్యో జలస్త రమిత్యపఃపి

త్వా అంగుష్ఠమధ్యమానామికై రన్నం గృహీత్వా ప్రాణాయ స్వాహేత్యాదిభిః పంచాహుతీర్హుత్వా జఠరస్కరమిత్యపః పీత్వా శిష్టయా దాచమ్యాపో గృహీత్వా ఽఽదిత్యాభిముఖః ఓం ప్రాణానాప్యాయస్వేతి నాభిదేశమభిమృశ్య దక్షిణ కరాఙ్గుష్ఠేన తత్పాదాఙ్గుష్ఠే అణోరణియ్యానితి సంసిఞ్చే దేవం సాయం ప్రాతస్తత్కుర్యాద్యజ్ఞో భవతి తేనానృణో భవతి (శ్రు) జాయమానో వై బ్రాహ్మణ స్త్రిభిరృణవా జాయతే బ్రహ్మచర్యేణర్షిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయా పితృభ్య ఏష వా అనృణో యః పుత్రీ యజ్వా బ్రహ్మచారివాసీతి,, విజ్ఞాయతే।

ఇతి శ్రీవైఖానససూత్రతర్పణే నృసింహవిరచితే ద్వితీయప్రశ్నే షష్ఠప్రకరణమ్॥

తృతీయప్రశ్నప్రారంభః

అష్టవిధవివాహాః

అథాతః పాణిగ్రహణ మష్టధావివాహాభవన్తి బ్రాహ్మో దైవః ప్రాజాపత్య ఆర్ష ఆసురో గాన్ధర్వో రాక్షసః పైశాచ ఇతి బన్ధుశీలలక్షణసంపన్నాం వరమాహూయాయ తత్కన్యాం సదృశాం దదాతి స బ్రాహ్మ ఇత్యుచ్యతే య

దాత్రీమయమజ్ఞస్య ఋత్విజే దక్షిణార్థం కన్యాం దదాతి స దైవః ధర్మార్థకామేషు త్వయైషా నాతిచరితవ్యేత్యుక్త్వా కన్యాం దద్యాత్స ప్రాజాపత్యో యదేకం గోమిథునం ద్వే వా వరాదాదాయ కన్యాం ప్రతిపాదయతి తమార్షం ప్రతిచక్షతే యత్కన్యాయై భూషణం జ్ఞాతిభ్యశ్చ ధనం దత్వా కన్యాం ప్రతిగృహ్ణాతి తమాసురమాసురమనస్త్రి [illegible] యచ్ఛతి స గాన్ధర్వో భవతి యద్బల[illegible] దత్వా [illegible] కన్యాం హరతే స రాక్షసః సుప్తాం ప్రమత్తాం వా [illegible] పగచ్ఛతి స పైశాచో భవతి తేష్వ[illegible] బ్రాహ్మణస్య తోయపూర్వకాగ్నిప్రదిష్టా ఆసురగాన్ధర్వావపి త్యేకే క్షత్రియస్య రాక్షసమపి యస్మాత్ [illegible] పూర్వా పరానాపి [illegible] ప్రాజాపత్యాదు[illegible] పుత్రో దశదశ బ్రాహ్మ్యసుతగ్గి పావయేదితి విజ్ఞాయతే॥

ఇతి శ్రీవైఖానససూత్రదర్పణే నృసింహవిరచితే తృతీయప్రశ్నే ప్రథమప్రకరణమ్॥

—*వివాహ్యకన్యానిర్ణయః*—

బ్రాహ్మ్యాదివివాహేషు కూటస్థమారభ్య పితృతస్స ప్తపురుషాతీతాం త్రీం తాం మాతృతః పఞ్చపురుషాతీతాం త్రీన్వా పఞ్చపితృతః త్రీన్మాతృతో వా ఉతీతాం వరయేద్ద్వాజీరసభ్రా గువజా మసమానార్షగోత్రజాం చ యవీయసీం వరయేత్ ।

—* కన్యాదోషాః *—

పిఙ్గళాక్షీం హీనగాత్రరోమిణీం కుబ్జాంభీషణాం సఙ్గతభ్రువం రక్తకేశాం కర్కశాం ముణ్డాం ఘోషస్వరాం అన్యదత్తాం వామనికాం నక్షత్రనామ్నీం నదీనామ్నీం వృక్షనామ్నీంచ వర్జయేత్॥

—* కన్యాపరీక్షా *—

యద్యస్యాస్సమృద్ధిపరీక్షా క్రియేత పఞ్చమృత్పిణ్డాన్కృత్వా తేషు నానాబీజానిసంసృష్టాని సామికాదివేద్యాఃపాగ్ంసూం త్సస్యాదిక్షేత్రాదాహృతలోష్ఠం శకృచ్ఛ్మశానలోష్ఠం చనిక్షిపతి(శు) ఛన్నానిరుతమగ్రే ప్రథమం ఋతేసర్వం ప్రతిష్ఠితం యదియంకుమార్యభిజాతా తదియమిహ ప్రతిపద్యతాం యత్సత్యంతద్దృశ్యతాం" ఇత్యభిమన్త్ర్య కాంస్యపాత్రేనిధాయ కన్యాసమీపేనిక్షిప్య బ్రూయాం దేతేషామేకముపస్పృశేతి పూర్వేషాముపస్పర్శనే క్రమాత్ప్రజా యజ్ఞసస్య పశుసమృద్ధిరుక్తాఽన్యత్రమృతింవిద్యాద్దేవంపరీక్ష్యోపయచ్ఛేత యస్యాంమనశ్చక్షుషోర్నిబన్ధస్తస్యామృద్ధిర్నేతరథాఽఽద్రియేతేత్యేకే పితామహ్యాఃపఞ్చపరీక్ష్యోన్మత్తపతిత షణ్ఢ స్వగోత్రజ చక్షుశ్శ్రోత్రవిహీనాన్ వర్జయిత్వా బన్ధుశీలలక్షణసమ్పన్నాయ శ్రుతవృత్తవతే క

న్యాందదా త్తతశ్శుభేముహూర్తే యుగ్మాంత్సమవేతా న్మన్త్రవతో వరాన్ వరప్రహిణుయాత్ తే కన్యాదాతారం గత్వాగౌతమీం సుకృశీం కన్యాం కాశ్య... యజ్ఞదత్తశర్మణే ధర్మప్రజాసంపత్త్యర్థం వృణీమహే ఇతిబ్రూయుః సోఽప్యేవం దాస్యామీతివదేత్ తత్కృతాఽభ్యనుజ్ఞానయమితి వరమా...దేయు ర్యాదికన్యాంగతయిత్వా వంశేశాన్తరంగచ్ఛ త్రిర్గమేతవాఽన్యస్మైదద్యాత్ ద్వ్యవిప్త... పుల్యోర్గచ్ఛేద్దేవరాయదద్యా త్యన్యస్మైదదాతీత్యేకే తతో మాఘఫాల్గున వైశాఖజ్యేష్ఠేషు వివాహంనిశ్చిత్య శ...దినే కన్యాగృహే కులస్యశుద్ధ్యర్థం బన్ధుభిస్సహభుక్త్వా ...యదికన్యాస్వయంవా జ్యేష్ఠస్యజ్యేష్ఠేమాసి వర్జయేత్॥

—* వి వా హ క్ర మః *—

తతోవరః స్వవర్ణైర్వా స్త్రీభిరుపదిష్టైః రత్నైః పితాదిభిశ్చయుక్తో హస్త్యాదికంపూర్వవదారుహ్య స్వస్తిసూక్తం శకునసూక్తంచజపన్ కన్యాగృహంయాయా దర్భాగతంవరం కన్యాపిత ఇత్యాది గోవిసర్జనాన్తం సమావర్తనోక్తవత్సమానం తతగ్గపాణిజ్ఞో వరో గార్హస్థ్యధర్మాధికారసిద్ధ్యర్థం పాణిగ్రహణంకరిష్యఇతిసఙ్కల్ప్య సుముహూర్తే పరిసుగత్రస్తేతి ప్రత్యఙ్ముఖీం సాలఙ్కృతాంకన్యామీక్షమే దర్భాత్రిత్రక్ష్మిమితి సాత్మీక్షేత తతోఽగ్నిముఖా

ర్థం గురుం పార్థయే దాఘారాన్తమగ్నిముఖం పాత్రా
సాదనకాలే కూర్చాశ్మలాజ ప్రోమాక్షతాన్ప్ర పిసాదయే
త్తతోఽగ్నేరుత్తరాపరే కన్యాప్రద శ్శాలిధాన్యోపరిస్థితాం
కన్యా ముభయగోత్రనామోచ్చారణపూర్వకం స్వదక్షిణేన
హస్తేన తుభ్యం ప్రజాసహత్వకర్మభ్యః ప్రతిపాదయామీ
తి ప్రాజాపత్యే బ్రాహ్మవివాహే బ్రహ్మత్రత్వస్త్యర్థం దై
వాదిషు తోయధారిణ్యం త్యప్త్యైదదామీతిదద్యా ద్వరః ప్రజాప
తిస్త్రియాం ఇతి ప్రతిగృహ్య స్వదక్షిణేన వేశ్య పూర్వోద్ధృతమే
ఖలాదీని విసృజ తయాసహస్నానం కుర్యాద్వస్త్రగన్ధాభర
ణాదికం గృహీత్వా బన్ధుభిస్సహ కన్యాగృహం గత్వా తేజ
ఆయురితి వస్త్రం గన్ధాద్యాదినా కన్యామలంకృత్య ప్రజాపతి
స్స్వమంతి మంగళసూత్రా ద్యాభరణాని దత్వా ప్రతిగృహ్ణీ
యాదిత్యే కేవదంతి తేషస్య ప్రాణ్యాహం వాచయిత్వా సుమఙ్గలీ
రియమితి పాణింగృహీత్వా ఽగ్నిశాలాం ప్రవిశ్య వేయాగ్నేః
పశ్చిమే కటమాస్తీర్య దక్షిణేవధూముత్తరే వరశ్చోపవిశతః
తతో రాష్ట్రభృదితి తస్యై పూర్ణం దద్యా త్ప్రతిస్మిన్నుదగ
గ్రీఉపవిశ త్యగ్నిం పరిషిచ్యా న్వారబ్ధాయాం వధ్వాం ఽగ్నిరైత్వి
మామగ్ని మాగ్నే గృహే ద్యౌస్తేపృష్ఠ మపరిజస్తాం దేవ
కృతమితి షడ్భిః పఞ్చవారుణైశ్చ జుహుయా దపరేణాగ్నిం
దర్భేష్వాసాదితమశ్మానం వధ్వా దక్షిణ పాదాఙ్గుష్ఠే నా
తిష్ఠేమమితిస్పర్శయిత్వా పరిత్వాజుష్యతాతుత్యస్యా దక్షిణము

త్వానంపాణిం దక్షిణేనాఙ్గుష్ఠే నగృహ్ణీయా ద్యదికామ
యేత స్త్రీరేవజనయేయ మిత్యఙ్గులీరేవ యదిపుంసోఽఙ్గు
ష్ఠం యద్యుభయముభయం గృహ్ణీయాత్సరస్వతీతివిసృజ్యే ద
ఘోరచక్షు రిత్యాసీతా స్స్వాఞ్జలావుపస్తీర్య ద్విర్లాజానభి
ఘారయే దభిపూరణంసౌదర్య మిమాంల్లాజానితి వరోఽ
భిఘార్య యంనారీత్యవిచ్ఛిన్నేన వధ్వాఞ్జలినా పురోడాశవ
జ్జుహో త్యగ్నిర్జైత్యేకే ఉదాయుషేత్యుత్థాపతి పరిత్వాఽగ్న
ఇతివధూఞ్చమ్బసమీక్ష్య సరస్వతీతిపూర్వవత్పాణిం గృహీ
త్వా ఽఘోరచక్షురితివిసృజ్య మాగంల్లాజానితిలాజానా
పూర్వ యంనారీతిహుత్వో దాయుషేత్యగ్నిం పరిదక్షిణం
కుర్యాదిత్యేకే విశ్వాఉతత్వయేతి పరిదక్షిణమగ్నింకృత్వా
ఽతిగాహేమహీత్యాసీత ఏవముపస్తరణాదేతదన్తం త్రిస్త్రి
తోమూలహోమంహుత్వా ఽగ్నేప్రాయశ్చిత్తేత్యాదిభిః
పఞ్చభి ర్వ్యాహృతిభిశ్చ ప్రాజాపత్యస్విష్టకృచ్చ పరిషే
చ హోమార్థంసఙ్కల్ప్య పునః పరిషిచ్య స్విష్టకృత్సిద్ధా
హుతి విచ్ఛిన్నార్థం సప్తసమిద్వ్యాహృతీర్జయాహోమ తన్త్రవ రే
ణాగ్ని ముదగగ్రాంత్సప్తదర్భానాస్తీర్యైకమిష ఇత్యాదిభి
స్సప్తపదాని ప్రాగన్తం దక్షిణేన పదావధ్వాసఖాతిక్రమ్య
సఖాఇతిప్రాగాదినివృత్త్య మమహృదయమితి వధ్వాహృద
యమభిమృశ త్యథాధ్వర్యు రాపోహిరణ్యపవమానైర్ప్రో
క్ష్య పుణ్యాహంవాచయ త్యరున్ధతీత్యాదిభిర్వధ్వా మన్వాది

భిర్వారస ... రస్న క్షతారోపణం కుర్యా ... తద స్తం పాణిగ్రహ
ణం ధృవదర్శనా స్తమిత్యేకే తతఃప్రభృతి గార్హస్థ్యా
నుష్ఠానం కుర్యాత్ ॥

ఇతి శ్రీవైఖానస సూత్రదర్పణే నృసింహావిరచితే
తృతీయ ... శ్నే ద్వితీయపరికరణం॥

వధూగృహాత్స్వగృహాగమనం

అథవరో వధూమగ్నిం సమారోప్య గృహం ప్రవిశే
దారభ్య ... చ్ఛత్రి(?)రాత్రిస్తిష్ఠే దన స్తరం సంప్రవాహర
య స్త్రీ ... హాం యానమారోప్య సమం వధ్వాతత్రాగ్ని ముద్ధృ
త్య గృహా ... చ్ఛే ... మధ్యమార్గే నదీంవ్యతిక్రమేత్ అయం

నో మహాన్ ... రగ్గం స్వస్తినేష ద్వనస్పతిః సీరానస్సుత రాభవ
దీర్ఘాయుత్వాయవర్చసే॥ ఇతినావమభిమన్త్ర్యయే న్నచత
రస్తీనావి ... వధూగపశ్యేత్ ॥ యా ఓషధయో యానద్యో
యాని ధన్వాని యేవనా తే త్వావధూప్రజావతీం పరిత్వే
ముఞ్చన్త్వంహసః॥ ఇతితీర్త్వాజపే చైత్యవృక్షాణాం
వ్యతిక్రమే॥ యేగన్ధర్వా అప్సరసశ్చ దేవీరేషు వృక్షేషు వా

నస్పృత్యేష్వాసతే శివా స్తెఅస్త్వైవ ధ్వభవ స్తుమాంహిగ్ంసిషు ర్వ్యహాతుమ్యాహ్యమానా,, మితిజపతి “ జీవాగ్ంరుద స్తి వి మయ స్తె అధ్వరె దీఘూణమన్వప్రసితిం సీఘ్నియుర్న రః। వా మంపితృభ్యో యఇదగ్ంసమేరిరే మయ్యుర్లపతిభ్యో జనయః పరిష్వజే ” ఇతివధూరోదనేజపతి గృహాసమీపంగత్వా వ ధూంసంపేష్యతి “ దక్షిణంపాదమగ్రే హరసేహాళీం హూ ధిష్ఠా” ఇత్యుత్తరపూర్వదేశే ఽంగారస్యోల్లేఖనాది కృత్వా ఽగ్నింపతిష్ఠాపయి త్వగ్నేరపరస్యాం లోహితం చర్మాన డుహం కృష్ణాజినంవా ప్రాగ్గ్రీవ ముపరిలోమా స్తీర్య తత్ర పాణిఙ్మ్నఖంవధూముపవేశ్యా నక్తరమిహగావగపజాయ ధ్వమితి స్వయంనిషీదే దుత్తరతోవాచంయచ్ఛ త్యానక్ష త్రోదయా దుదితేషునక్షత్రేషు పాచీముదీచీంవా దిశము పనిష్క్రమ్య దేవీష్షడుర్వీ రిత్యుపసాయ మాహోస్తమ్హీతిచ ద్రిం సప్తషణయఇతిస ప్తర్షీణ్ కృత్తికామరున్ధతీంచ ధ్రువ క్షితిరితిధ్రువం చోపస్థాయా న్యోఽన్యంసంభాష్య వాచంవి సృజ్య త్రిరాత్రమధశ్శయ్యాం బ్రహ్మచర్యం క్షారలవణ వ ర్జనంచకురుతామ్॥

—* ఆగ్నేయస్థాలీపాకః *—

అథాగ్నేయస్థాలీపాక స్సజ్కల్పం

కృత్వా ప్రజాస్థాలీమితిచరుస్థాలీమభిమన్త్ర్యా గ్నయేజు
ష్టంనిర్వపామీతి తస్యాంతణ్డులాన్నిర్వాప్య ప్రక్షాళ్య పాచ
స్వతయ ఇతి వద్ధ్వా చరుగ్గ్రపయిత్వా ఽభిఘార్యోత్తరత ఉ
ద్వాస్య పరిస్తీర్య పరిషిచ్యా గ్నిముపసమాధా యాజ్యేనజు
హూముపస్తీర్య చరుం ద్విరవదాయా భిఘార్య పాస్యవా
హామితిహుత్వా పునరుపరిస్తీర్య ద్విరవదాయాభిఘార్య స్వి
ష్టమగ్న ఇతిహుత్వా చరుశేషేణ బ్రాహ్మణాంభోజయతి త
స్మా ఋషభం దదాతి ఏవమత ఊర్ధ్వం దక్షిణావర్జం పర్వణిప
ర్వణిస్థాలీపాకేనయజేత సోఽస్యాగ్నేయ స్థాలీపాక ఇతి వ్యాఖ్యా
తః *పూర్ణపాత్రస్తు దక్షిణేత్యేకే ప్రత్యహం సాయంప్రా
త ర్యవై ర్వ్రీహిభిర్వా ఽగ్నయే స్వాహా ప్రజాపతయే
స్వాహేతి సూర్యాయ స్వాహా ప్రజాపతయే స్వాహేతి
హ స్తేన జుహుయా " దగ్నయే చ ప్రజాపతయే చ సా
యం జుహోతి సూర్యాయ ప్రజాపతయే చ ప్రాతర్జు
హోతీతి విజ్ఞాయతే" తూష్ణీముత్తరాం జుహోతీత్యే కేత
మేవానువదన్తి యత్తూష్ణీంతత్ప్రాజాపత్యమి త్యాజ్యేనజు
హుయా త్తేజస్కామస్య పయసా పశుకామస్య దధ్నేన్ద్రి
యకామస్య యవాగ్వా గ్రామకామస్యేతిచవిజ్ఞాయతే" లౌ
కికాగ్ని సంసర్గేఽనుగతే శునకశూద్రరజస్వలాసంసర్గేచ

---

*అష్టముష్టిభవేత్కిఞ్చి త్కిఞ్చిచ్చత్వారిపుష్కలం
పుష్కలానిచచత్వారి పూర్ణపాత్ర ఇహోచ్యతే ||*

For REFERENCE ONLY

పునరాదధీత పత్నీకృచ్ఛ్రంచరతి యాదిస్సాతీపాకాంత్రాప్యగను
గచ్ఛేత్తదాపునర్వివాహం కుర్యాద్యది ప్రోషితః ...
త్తదాసాయంకాలే అగ్నయే స్వాహా ప్రజాపతయే స్వాహే
తిహుత్వా ప్రాతర్హోమంకృత్వా సాయంప్రాతర్హోమౌ కు
ర్యాద్యదిసాయంనజుహుయాత్ ప్రాతస్తత్కాలే అగ్నయే
స్వాహా వైశ్వానరాయస్వాహేతిహుత్వా సర్వంప్రాయశ్చి
త్తంకుర్యాత్ ॥

— * వైశ్వదేవప్రకారః * —

అథవైశ్వదేవసాధనేపచనేవా చరుం శ్రపయిత్వా
ఉభిఘార్య యథాహోత్రస్మిం ప్రదక్షిణంపరిమృజ్య పరిషి
చ్య అగ్నయే స్వాహా సోమాయస్వాహేతి తస్యాగ్నేరుత్తరద
క్షిణభాగయోర్హుత్వా మధ్యే వ్యాహృతీ ర్విశ్వేభ్యో దేవే
భ్యో ధన్వన్తరయే కుహ్వై అనుమత్యై ప్రజాపతయే ద్యా
వాపృథివీభ్యాంచ స్వాహేతిహుత్వా వ్యాహృతీర్జు
హుయాదిమామె అగ్న ఇతి చరుగంసేధ్మంజుహుయాత్ దేత
మేవ దేవయజ్ఞమితిపదస్తి యదగ్నౌ జుహోత్యపి సమిధం త
ద్దేవయజ్ఞస్సన్తిష్ఠతే ఇత్యుక్తం అగ్నిహోత్రాయ వైశ్వదేవ
యజ్ఞాయ బ్రహ్మయజ్ఞాయ దేవయజ్ఞాయ భూతయజ్ఞాయ
మనుష్యయజ్ఞాయ స్వాహేతిహుత్వా పితృయజ్ఞాయ స్వ
ధానమః పఞ్చమహాయజ్ఞాయ స్వాహేతిచహుత్వావ్యా
హృతీస్స్విష్టకృతం వ్యాహృతీశ్చహుత్వా తతో యథాదిశం

శ్రీకృష్ణ దేవరాయాంధ్ర భాషానిలయము
సుల్తాన్ బజార్. హైదరాబాద్. 1.

గృహేబలింహరే ద్బ్రహ్మణేనమ ఇతిమధ్యేనిక్షిప్య బ్రహ్మ
పురుషా దీన్ద్రపురుషా న్తం ప్రాగన్తం దక్షిణే యమయమ
పురుషయో రుదగన్తం పశ్చిమే వరుణ వరుణపురుషయోర్గ
ప్రాగన్త ముత్తరే సోమ సోమపురుషయో రుదగన్తం బ
లింక్షిప్త్వా ఽఽగ్నేయాదిషు తత్తన్నామ్నా చతురో బలీన్
దత్త్వా దక్షిణేపిత్రాదిభ్య శ్చతుర్భ్యో దక్షిణాన్తంబలిం
దద్యా త్తత్పశ్చిమే పితృపత్న్యాదిభ్య స్తథైవనిక్షిప్యకా
శే యావన్తోన్నార్థిన ఇతి విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో దివాచరేభ్య
ఇతిదివారాత్రౌ నక్తంచరేభ్య ఇతిశయ్యాశిరస్థానే శ్రియా ఇతి
పాదప్రదేశే భద్రకాళ్యా ఇతి మరుద్భ్యో నమ ఇతి ద్వారపట్టి
కయో ర్యదిప్రత్యఙ్ముఖ్యౌ స్యాతా ముత్తరాన్తం యదిదక్షి
ణోత్తరా ప్రాగన్త మగ్నయే నమ ఇత్యశ్మన్తస్య పార్శ్వ
యో రద్భ్య ఇత్యుదధాన్యాం దృషదే నమ ఇతి దృషద్దృష
త్పుత్రయో ర్వనస్పతిభ్యో నమ ఇత్యులూఖలముసలయో
రోషధీభ్య ఇతి శూర్పే బలిందత్త్వా శునాంచేతి గృహపృ
ష్ఠభాగే బలిశేషంనిరూప్యాచమ్య తతోఽన్త్గపరిషేకం
కృత్వా భస్మలేపన ప్రోక్షణా గ్న్యాదితోఽప్యుపస్థానంకుర్యా
న్నిత్యంసాయంప్రాత రేవంబలింహరే త్తత్కాలప్రా
ప్త మతిథింతర్పయే దేషఏవమనుష్యయజ్ఞో యస్మాన్మనుష్యే
భ్యోఽన్నందదాతి తన్మనుష్యయజ్ఞస్సన్తిష్ఠత ఇతి విజ్ఞాయతే
ఇతి శ్రీవైఖానససూత్రదర్పణే నృసింహవిరచితే
తృతీయప్రశ్నే తృతీయప్రకరణమ్॥

ఏవంత్రిరాత్ర మౌపాసనవైశ్వదేవౌకృత్వా బన్ధుభిః సహభుక్త్వాపూర్వాస్తృతేచర్మణిరాత్రౌప్రశయాతాం తయోర్మధ్యే ఔదుమ్బర ఆశ్వత్థస్థాణుర్వా దణ్డో వాస సౌసూత్రేణవా వేష్టిత స్తిష్ఠతి సఉభయోః క్రీడావారకో భవతి॥ —* నిషేకః *—

అథ చతుర్థ్యామపరరాత్రౌ పుత్థాయ పత్నీమలం కృత్వాఘారాన్తే ఽగ్నే ప్రాయశ్చిత్తఇత్యా ద్యాదిత్యాన్త మగ్న్యన్త మాదిత్యాన్తం వ్యాహృతీశ్చ హుత్వా భూర్భః గమితి చతుర్భి ర్వధూశిర స్యాజ్యమానీయా స్తహోమం హుత్వా ఽగ్నింప్రదక్షిణంకృత్వా ప్రణమ్య ప్రాచ్యాముదీచ్యాంవా వధూముపవేశ్యా భిష్ట్వేతియోనిమభిమృశ్య సన్నామ్న ఇతి సమీపంగత్వా మాంమనుప్రవతేత్యాలిఙ్గ్య మధుహేమ్న ద్విధమితి మైథునంకుర్వీత సుప్రజాస్త్వాయేత్యుపగమనం సన్నామ్న ఇత్యాలింగనమిమాంమనుప్రవతేతి వధూముఖేక్షణమిత్యేకే॥ —* ఋతుసఙ్గమనమ్ *—

అథ యదారజస్పశ్యతి తదాత్రిరాత్రం నైతాముపగచ్ఛేన్నైన తయాసహాసీత నశయీత త్రిరాత్రం స్నానాభ్యఞ్జన శిరఃస్నాయ నాఞ్జన దన్తధావన నఖనికృన్తన తన్తుకరణ రజ్జుక్రియాదీని వర్జయేత్పర్ణే న ఖర్వేణవా నాన్నమద్యాత్ దఖర్వేణాన్న మఞ్జలినావా ఽద్యాదద్యాం మలవద్వాససమితి బ్రాహ్మణం చతుర్థేఽహని దన్తధావ

సంస్కృత్వా స్నాత్వా శుద్ధస్రగ్గన్ధాలఙ్కారానులేపనా నా న్యంపురుషంపశ్యే ద్యస్మాదృతుస్నాతా యాదృశంపురు షంపశ్యతి తాదృశంపుత్రంలభతే పతిశ్చతుర్థీ ప్రభృత్యా షోడశీషుతిథిషు సమాసుపుత్రకామో విషమాసుస్త్రీకామ ఉపగచ్ఛే దుత్తరాముత్తరా ముత్కృష్టాముపదిశన్తి న్య గ్రోధశృఙ్గమాదాయా భిషూయతద్రసంపుత్రకామాయా దక్షిణనాసికాఛిద్రే ఉపనయే ద్వామేస్త్రీకామాయా యాయు న్మన్త్రగర్భ ఇత్యేనాంప్రోక్ష్య విష్ణుర్యోనిమితి తా ముపగచ్ఛే దాఘారాన్తే వైశ్వదేవం వైష్ణవం మూలహోమ మగ్నిహో మం హుత్వా పూర్వవదుపగచ్ఛే దితికేచిద్వదన్తి॥

—* గర్భాధానమ్ *—

శరీరగౌరవ భక్తద్వేషా రుచ్యాదిభి ర్గృహీతగ ర్భాంజ్ఞాత్వా పూర్వస్మిన్పక్షే పుణ్యేపుంనామ్ని నక్షత్రే వ ధూం దక్షిణతఉపవేశ్యా జ్యేనాఘారాన్తేపరిషిచ్య ధాతా దీన్ పఞ్చవారుణం మూలహోమం స్విష్టాకారంచహుత్వా వృషో౽సీతి తస్యాహస్తేయవాన్ దదాతి సూత్రేణబద్ధ్వాతి ల్యైకే దధిక్షీరంఘృతం సమమాదాయ భూస్త్వయీత్యా దిభి స్త్రిఃప్రాశయిత్వా ఆచమనంకారయిత్వా దర్భే ణాభిష్ట్వాహమితి నాభేరూర్ధ్వంత్రిరున్మృజ్య పుణ్యాహం బ్రాహ్మణభోజనంకుర్యాత్॥

—* పుంసవనమ్ *—

అథ చతుర్థేమాసి పూర్వస్మిన్పక్షే పుణ్యేనక్షత్రే

ఉత్తరాంతం ప్రాగగ్రైర్దర్భైరాస్తీర్య తేషు కేశవాదిదా
మోదరాన్తా నుదగన్తమావాహ్యా పోహిరణ్యపవమానై
స్స్నాపయిత్వా ప్రణవాదిభిర్నామమన్త్రై స్తత్తన్నామభిరభ్య
ర్చ్యాతోదేవా ఇదంవిష్ణు స్త్రీణిపదా విష్ణోఃకర్మాణి తద్వి
ష్ణోఃపరమం తద్విప్రాసో విష్ణోర్నుకం తదస్యప్రియం ప్రత
ద్విష్ణుః పరోమాత్రయా విచక్రమే త్రిర్దేవః పృథివీమితి
ద్వాదశాజ్యాహుతీర్హుత్వా ఘృతమిశ్రితంపాయసం కే
శవాదిభ్యోనివేద్య ద్వాదశనామభి రతోదేవాద్యైశ్చ పా
యసంహుత్వా ఋగ్యజుస్సామాథర్వభిర్మన్త్రైః వైష్ణ
వైర్విష్ణు సూక్తేన సంప్రార్థ్య నమోంతైర్నామ
భిఃప్రణమ్య పుణ్యాహం మన్త్రహోమంహుత్వా శేషంపాయ
సం పత్నీంప్రాశయే ద్గర్భాధానాది విష్ణుబల్యన్త మౌపా
సనాగ్నౌ కర్తవ్యం లౌకికాగ్నా విత్యేకే॥

ఇతి శ్రీవైఖానస సూత్రదర్పణే నృసింహవిరచితే
తృతీయప్రశ్నే చతుర్థప్రకరణమ్॥

—* జాతకర్మ *—

అథ జాతకర్మవ్యాఖ్యాస్యామః సూతికాగృహం
యథాశాస్త్రంకృత్వా గోవాసితం తిలసిద్ధార్థైర్ధూప
యిత్వా ప్రసవకాలే గర్భిణీంప్రవేశయే చ్చతస్రస్త్రియో
వా స్త్రియస్తత్రస్థిత్వా హృదయేష్టధే కఞ్చుకంముక్త్వా స
శూలేనాభ్యర్థగ్రప్రదేశే ప్రసూయత ఇతివిద్యాద్వ్యాధి నిరుద్ధగ

ఖాన్స్యాత్సువర్చలాం యోనౌ నిష్పిద్య తత్రైవ నిదధ్యా
త్సర్పకఞ్చుకేన వా ధూపయే త్సుఖసూతిం లభతే గుఞ్జామూ
లమాహృత్య రక్షణార్థం హస్తపాదయోర్బధ్నీయాద్య
దా జాయమానస్య శిశోర్మ్నా సాగ్రం దృశ్యతే తదాశుభాశు
భం సమీక్షేన్మాతుశ్శిరోదేశే దక్షిణత ఉదకుమ్భం నిక్షిపేత్పా
దయోర్వాద్యవిశేష మవాక్పుష్పీమోషధిమిత్యేకే యథైవ
సోమగ్గిపవత ఇత్యుదరమభిమృశేజ్జపేదిత్యేకే జాతే కుమా
రే అశ్మ పరశు హిరణ్య తిలాక్షత ఫలీకరణ సిద్ధార్థ మ
ధ్వాజ్య పయాంసి సమ్భృత్య ద్వారస్య వామభాగ ఽశ్మా
నం ప్రతిష్ఠాప్య తస్మిన్ పరశుం తస్మిన్ హిరణ్యం నిక్షిప్యా
శ్మాభవేతి హిరణ్యమధర మశ్మానమూర్ధ్వం చ కరోతి త
స్మిన్ అంగాదంగాదితి మయాకయా వా స్త్రియా కుమారం
ధారయేన్మాతా వాఽథైన మద్భిరభ్యుక్ష్య తిలదేవపద్య
స్వేతి సాక్షతాంస్తిలాన్ క్షురసి నిక్షిప్య నిత్యమన్యో నోపా
సనం కారయేదరణ్యాం వాఽఽరోపయేదథాన్యారణిమా
దాయ మథిత్వా ద్వారస్య దక్షిణతః ప్రోక్షణోల్లేఖనాన్తే
ఽగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య దర్భైః పరిస్తీర్య పరిషిచ్య శణ్డేరథో యు
శ్చణ్డ ఆలిఖన్ స్కర్యమ్ణ ఆన్ధ్రీముఖగ్ కేశినీ రేతాన్ ఘునత
పూర్వపషాం మిశ్రవాససో నక్తంచారిణో నిశీథచారిణో తా
సాంత్వ మయంతేయోని ర్మమనామేతి వ్యాహృత్యాన్తం
జుహుయాదపి వాఽశ్మాంతకే కపాలం నిక్షిప్యైతస్మిన్వా

షభశకృత్పిణ్డంనిధాయో త్తప్తమాహృత్య ధూపందత్త్వా పూర్వవత్ప్రతిహృత్య జుహుయా చ్ఛ్రోత్రియాగారాద్వాఽఽహరే ద్యేనాగ్నినాజాతకర్మభవతి తేనాస్యసర్వసంస్కారాభవన్తి హస్తంప్రక్షాళ్యభూమింస్పృష్ట్వా యత్తేసుశీమఇతి వచా పథ్యా హిరణ్యా న్యశ్మనినిధాయ మధుసర్పిభ్యాంఘృతంకరోతి తన్మేధాఘృతమితివదన్తి పయస్సహితమేతదేవబ్రీహిం ఘృతమిత్యా మనన్తిదర్భేణ హిరణ్యంబద్ధ్వా కుమారస్యవక్త్రమన్తర్ధాయ భూర్భువఇతి ఘృతద్వయం సకృత్ప్రాశయతి ప్రతిమన్త్రమిత్యేకె ఏవమహరహ స్సాయంప్రాతర్హుత్వా ఘృతంప్రాశయిత్వా మిశ్రితాభి శ్శీతోష్ణాభిరద్భిస్స్నాపయిత్వా క్షేత్రియైత్వేతి మాతుస్సమీపంనీత్వా మూర్ధాన్యవఘ్రాయయా దేవీకరితి మాతురంకె అధాయ తాసాంత్వేతి దక్షిణాదిస్తనౌ ప్రత్యేకంప్రక్షాళ్య యాంకుమారఇతి తథైవపాయయేదాపోహవిష్ఠేతి శిరోదక్షిణదేశస్థిత ఉదకుంభే సాయంప్రాతర్హి పూర్వజలంవిసృజ్య నవంజలంనయే త్తృతీయే పఞ్చమే సప్తమే నవమేవాఽహ్ని శయనాదికం యథార్హంశోధయతి॥

—* వాస్తుసవనమ్ *—

అథవాస్తుహోమం వ్యాఖ్యాస్యామో నవగృహప్రవేశే సూతకప్రేతకయోరన్తేవా కర్తా కేశశ్మశ్రూణి వాపయిత్వా మృణ్మయాని పురాణాని త్యక్త్వాఽన్యానిసజ్జ్వ

హ్యావస్త్రాదీన్యథోక్తం శోధయిత్వా ఔపాసనాగ్నౌ వా
ఘారాన్తే వాస్తోష్పత ఇత్యాదిద్వాభ్యాం భూమియజ్ఞేనే
ష్ట్వా భూమియజ్ఞాయస్వాహేత్యాదిద్వాభూమియజ్ఞదైవ
త్యా మేదినీత్యాది పఞ్చభూమిదైవత్యాః వ్యాహృతీర్జు
హుయాద్దర్భముష్టిమగ్నౌ సంజ్వాల్య హమగ్నే అగ్నింగృ
హ్ణామీతి తదాదాయ పూర్వద్వారాదారభ్య కుడ్యమూలా
దుత్తరబర్హిశ్చ సూతకేదక్షిణం ప్రేతకే వామం పరీత్య
గృహమధ్యే పర్యగ్నింకృత్వా ఉపరద్వారేణః ప్రక్షిప్య ద
ర్భముష్టింవిసృజేత్తేనైవపథా పాత్రేణ పుణ్యాహజలం
ప్రోక్ష్య స్రావయన్నృణోరణీహానితి శిష్టైస్సహప్రోక్షయే

దేవంవారుణా ద్ద్వారాద్యా పూర్వద్వారం దక్షిణాదుత్తర
ముత్తరాద్దక్షిణంచ పర్యగ్నిప్రోక్షణే భవేతాం పునరేతేశ
తాది చత్వారోవరుణదైవత్యా విశ్వేదేవస్యేత్యాదిద్వావై
శ్వదేవా వతోదేవాది షడ్వైష్ణవా ద్వావిత్యేకే ఇన్ద్రమన్య
మిత్యాదిద్వా రౌద్రౌ బ్రహ్మజజ్ఞాన మిత్యాదిద్వా
బ్రాహ్మౌ మిత్రవాసస ఇత్యాదిద్వా కౌబేరౌ యు
వమేతా నీత్యాది త్రయోఽగ్నీషోమీయా బృహస్పతి
దేవానామిత్యాది చత్వారో బార్హస్పత్యా స్త్రాతారమి
న్ద్రమిత్యాది త్రయోదశైన్ద్రా యమోదాధారేత్యాదిద్వా
యామ్యా మిత్రస్యచర్షణీత్యాదిత్రయోమైత్రా భూమియ
జ్ఞాద్యంతేషు ప్రత్యేకం చతస్రోవ్యాహృతయ ఇత్యేవంద్వ్యా

త్తరశతం వాస్తుహోమస్యాహుతయో భవన్త్యన్తే హోమః॥ ఇతిశ్రీవైఖానస సూత్రదర్పణే నృసింహవిరచితే తృతీయప్రశ్నే పఞ్చమప్రకరణమ్॥

—* ఉత్థానమ్ *—

అథ దశమేద్వాదశేవాఽహ్ని భవత్యుత్థానం జాతకాగ్ని మరణ్యాం సమిధివా సమారోప్య కర్తా కృతసర్వాంగవపన స్స్నాత్వా ఽగ్నింమథిత్వా శ్రోత్రియాగారాద్వా ఽఽహృత్య పరిషేచనాన్తే ధాతాదీన్ పఞ్చవారుణం మూలహోమం హుత్వా బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్॥

—* నామకరణమ్ *—

అథ పఞ్చాశత్సుదినే ష్వేకస్మిన్ దినే పుణ్యేనక్షత్రే స్వదక్షిణత ఆసీనస్య కుమారస్య నామదధాతి జాతకాగ్నావాఘారంహుత్వా ఽగ్నింపరిస్తీర్య కుమారస్య శిరస్యక్షతానారోప్య పఞ్చవారుణం ప్రాజాపత్యం స్విష్టాకారంచ హుత్వా త్రివృత్ప్రాశయిత్వా దీర్ఘాన్త మభినిష్ఠాన్తంవా ఽఽదిమధ్యయోర్ఘోషవర్ణసహితందన్త్యాన్తస్థం సంయుక్తాక్షరపదస్వరం ద్వ్యక్షరం చతురక్షరంవా నామనిర్దిశేదపివా స్వేతుర్యపసర్గస్యాన్తదేవప్రతిష్ఠితంభవతి మమనామేతి కుమారస్య గోత్రనామనిర్దిశ న్యథోక్తనామనిర్దిశతి నక్షత్రనామచ తద్రహస్యంభవత్యగ్న్యాధానాత్పరం స్వకర్మాన్తం నామభవతి పుష్పగన్ధాక్షత దూర్వోద

కాన్త్రమమాదాయ శాఙ్కరిరివేత్యాదిభిః కుమారస్య పాదాదిశిరోన్తేషు నిరక్షతి నన్దేత్యాదిభిః కుమార్యాః పుణ్యాహం మన్త్రపరిషేకం కుర్యాత్ ॥

—* వర్షవర్ధనమ్ *—

అథ వర్షవర్ధనమాఘారం హుత్వా కుమారస్య యస్మిన్నక్షత్రే జన్మ భవతి తదాద్యష్టావింశత్యధిదేవతా నక్షత్రాణి జుహుయాదార్షభం వైరమణమగ్నిషోమీయం వైష్ణవం ధాతాదిమూలహోమం యద్దేవాది కూశ్మాణ్డహోమంచ హుత్వాఽన్తః పరిషేకం కుర్యాదేవం ప్రతిసంవత్సరం ప్రతిసంస్కార ముపనయనాజ్జుహోతి తతో వ్రతబన్ధవిసర్గేష్వాసమావర్తనాజ్జుహోతి సమావృత్తస్య యదహ్నివివాహ స్తదాదిసర్వసన్ధిషు జుహోత్యేవం వర్తమానస్య యదాఽష్టమాసాధికాశీతి వర్షాణి భవన్తి సదృష్టసహస్రచన్ద్రో భవతి తం పుణ్యకృత్తమం బ్రహ్మశరీర మామ

—* శతాభిషేకః *—

నన్తి తస్మాదాపూర్వమాణపక్షే పూర్వేద్యుశ్శేవ నాన్దీముఖంకృత్వా పరేద్యుః పూర్వాహ్ణేఽగ్నిముపసమాధాయాఘారాన్తే పూర్వవద్ధుత్వా పూర్వవత్పుష్పాదీర్గృహీత్వా కపిలఇవేతి ద్వాభ్యాం వృద్ధస్య కపిలేవేతి వృద్ధాయాః శిరసి నిక్షిప్యాగ్నేః పూర్వతః స్థణ్డిలంకృత్వా పఞ్చకలశానాదాయ మధ్యే చైకం ప్రాగాదిచతుర్దిక్షుచతురో నిక్షిప్యైకేద

నాపూర్య మధ్యే బ్రహ్మాణం పురతః ప్రజాపతిం దక్షిణేపర
మేష్ఠినః పశ్చిమే చతుర్ముఖ ముత్తరే హిరణ్యగర్భం చావా
హ్య హిరణ్యపవమానైః స్నాపయిత్వాభ్యర్చ్య హవి
ర్నివేదయేత్ ప్రత్యక్షతర్పణమేకే సమామనన్త్యాయు
ష్టేవిష్ణుత అయుర్దా ఇతి ద్వాభ్యాం హుత్వా యాసుగన్ధా
యాపోద్వ్యాదిభిః కలశైర్యథాలిఙ్గమభిషిచ్య దేవత్వా
ది సర్వత్రానుషజతి । అథైనం వస్త్రాదిభి రలంకృత్యోద్వయ
మిత్యాదినాభిమన్త్ర్య సంకారయేత్ సంవత్సరమారోప్య రాత్రౌ
కాంస్యేవా పాత్రే గవ్యంఘృతమాపూర్య తస్మిన్సుస్నాని
క్షిప్య తదధస్త్రం దాపయే దాయురసీత్యసౌ తస్మిన్మి
లాంస్త్రీ సంపశ్యేత్ తత్సువర్ణఘృతయుక్తం పాత్రం బ్రా
హ్మణాయదద్యాత్ పుణ్యాహ మన్త్రహోమం గృహ దేవ
తాపూజనం గోభూదానాదికం బ్రాహ్మణభోజనంచ కృ
త్వా రథాదియానేన గ్రామం ప్రదక్షిణీకృత్య సాయంకా
లే స్థణ్డిలం కృత్వా శ్వేతవస్త్రమాస్తీర్య పిష్టేనసహస్రసంసో
మదీపాన్ కృత్వా తస్మిన్సోమమావాహ్య కుముదపత్రై
రభ్యర్చ్య తద్దక్షిణే రోహిణీగణం తదుత్తరేఽనావృష్టిగణం
చాభ్యర్చ్య రాజతపాత్రే శ్వేతపద్మకదళ్యాది దళపత్రేవా
ప్రత్యేకం పాయసం హవిర్నివేద్య బ్రాహ్మణేభ్యో యథా
శక్తి దక్షిణాందత్వా వృద్ధింశాన్తింపుష్టిం స్వర్గంచాప్నోతీ
తి విజ్ఞాయతే॥ —* అన్నప్రాశనం *—

అథ జాతకాది షష్ఠేఽష్టమేవా ఽన్నప్రాశనం కు

ర్వా దాఘారాన్తే ధాత్రాదీన్ మూలహోమం హుత్వా
పూర్ణాపాత్రీ వ్యత్యాశయిత్వా ప్రాజ్ఞ్యసనలంకార
యుక్త మాసనస్థితం కుమారం క్షౌరం ... ...
న్నం ప్రాశయే ద్దసం ప్రాశయామీతి సర్వత్రానుషజ్ఞాసం
బుద్ధ్యా నామనిర్దేశతి యోగే యోగ ఇత్యాచమనం దత్వా
ఉత్థాప్య స్తగ్నిపరిషేకః॥ —*ప్రవాసాగమనమ్*—
అథ ప్రవాసాగమన మారభ్య పుష్పితక ... ...
భృత్య కుమారేణసహ శకునసూక్తం జపన్ గృహమాగ
త్వా ప్రదక్షిణంకృత్వా ప్రణమ్య ... ...
వేద్య కుమారేభ్యః ప్రదాయ తచ్ఛేషేణ గృహస్య ...
తి షష్ఠ్యాతన్నామనిర్దేశన్ కుమారం పుష్పాదినాలంకృ
త్య ... జప్త్వా ... ... స్యత్వేతి కుమా
రమజ్య ఆధాయా యుపేవచన్ సప్తతి ... ...
వృషభం ప్రణమ్య అంగుళీ గృహీత్వా ఉగ్నిరాయుష్మా
నిత్యాదిభిః కనిష్ఠాదివిసృజ్యా యుష్టేవిశ్వేత ఇతి దక్షిణక
ర్ణే ప్రతిష్ఠావాయామితి వామేజప్త్వా గురుభ్యః ప్రణామం
కారయేత్॥ —*పిణ్డవర్ధనమ్*—

అథ పిణ్డవర్ధనంపాదప్రక్షాళనార్థ ముదకందత్వా
సపిణ్డశ్రోత్రియైస్సహ కుమారంభోజయిత్వా పుణ్యాహం
స్వస్తివాచనంచకుర్యాత్॥ —*చౌలమ్*—
అథ జాతకాది ప్రథమె తృతీయె వర్షే మేవావర్షే

252
64-S

చౌళంకుర్యా దాఘూరాన్తే మూలహోమంహుత్వా ఽగ్నేః
పశ్చిమే కుమారం ప్రాఙ్ముఖం సాలంకార మాసయిత్వా
శివోనామాసీతి క్షురమాదాయ శివానోభవథేతి శిలాయాం
తీక్ష్ణీకృత్య గోదానమున క్త్వితి గురవేగాందద్యా దాపఉన్ద
న్త్వి త్యద్భిస్సగ్ంసిచ్య ఓషధత్రాయస్వైనమితి సాక్ష
తాంకుర ప్రాగుత్తరాగ్రా కుమారస్యశిరసి దర్భాన్నిధా
య స్వధితేమైనమితి క్షురంనిధాయో ధర్వాంగ్రామో యె
నావప ద్యేనపూషా ఽసావాయుషేతి ప్రాగాదిప్రదక్షిణం
ప్రతిదిశం ప్రతిమన్త్రంసదర్భాన్రోమాణి ప్రవపతి జ్యోక్చ
సూర్యమితి కులధర్మేణ షిడ్క్రమేణవా చూడావ్యభజే దు
త్తరతో మాతా బ్రహ్మచారీవా గోశకృతాయుతే శరావె
కేశాన్నియమ్యో దమహామి త్యౌదుమ్బరమూలే దర్భస్త
మ్బే గోష్ఠే వోపగూహతి స్నాతంస్వలంకృతం స్వదక్షిణ
తోనివేశ్య పశ్చప్రాయశ్చిత్తానిధాతాదిపశ్చవారుణ మూ
లహోమంహుత్వా పుణ్యాహం నాపితమన్నేనతర్పయిత్వా
క్షురవేదక్షిణాందత్వా దేవతాపూజనం బ్రాహ్మణభోజనం
కుర్యాత్॥ ఇతి శ్రీవైఖానససూత్రదర్పణే నృసింహావిరచితే
తృతీయప్రశ్నే షడ్ప్రకరణమ్॥